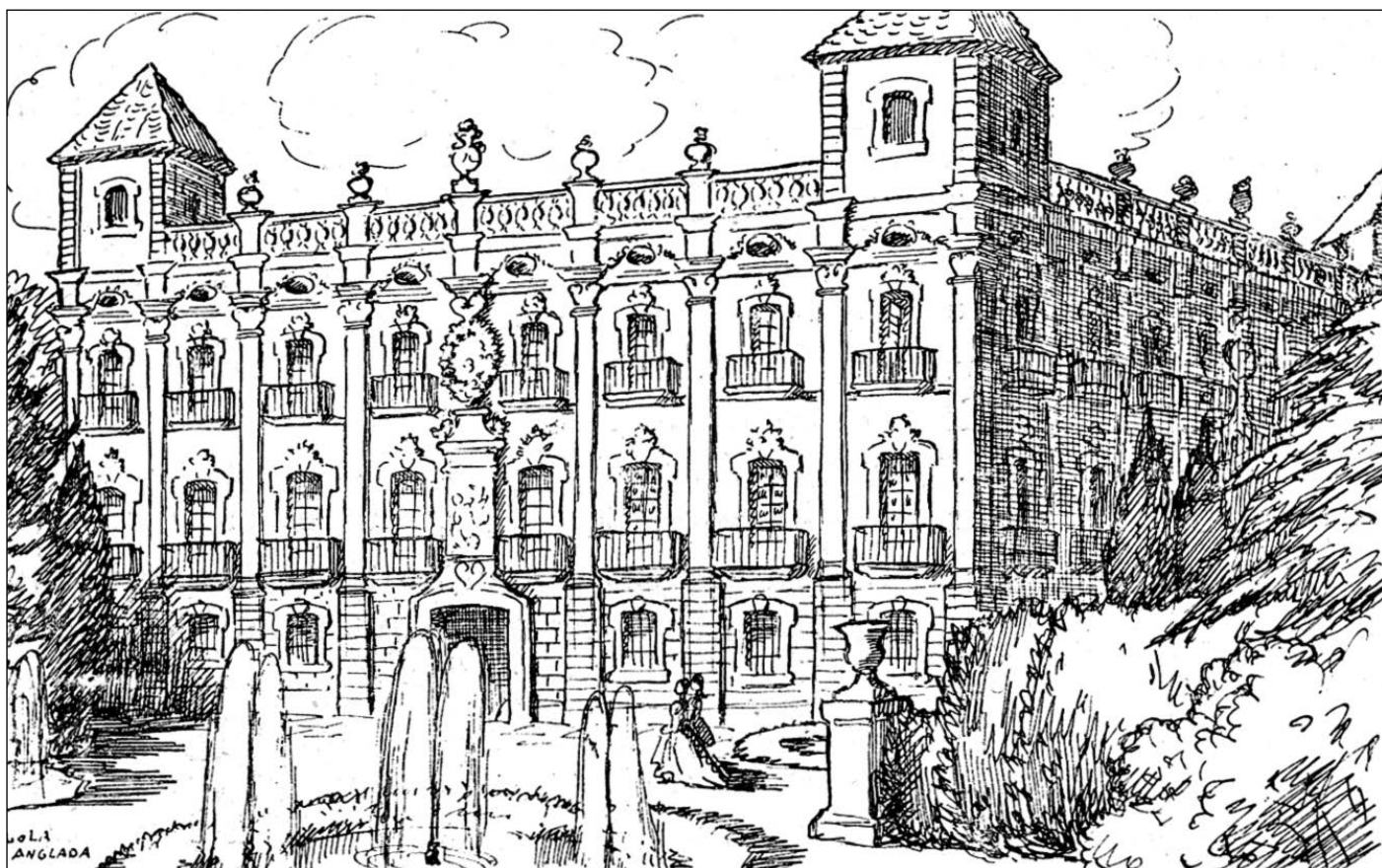

Índex

Introducció	3
Manuel d'Amat i de Junyent, <i>El Virrei Amat</i>	5
Maria Francesca Fiveller de Clasquerí i de Bru	8
La Finca de la Virreina	11
La divisió d'un territori	14
Les campanes del palau	17
El palau, un edifici polivalent	20
Les places de Gràcia	23
La urbanització de Francesc Alsina 1843 - Plaça de la Revolució	26
La urbanització de Josep Rosell 1850 - Plaça del Diamant	29
La urbanització de l'Hospital de la Santa Creu - Plaça de la Virreina	33
L'església de Sant Joan de Gràcia	37
La Capella del Santíssim	41
La masoveria de la Virreina	44
Casa Joan Baptista Rubinat, carrer de l'Or 44	47
A tall de cloenda	50
Itinerari	53
Bibliografia	55

Introducció

Dibuix del palau de La Virreina de Gràcia, envoltat de jardins fet per Lola Anglada. IMATGE DEL LLIBRE VISIONS BARCELONINES

Entre els anys 1772 i 1777, Manuel d'Amat, conegut com el virrei Amat es va fer construir en el territori de Gràcia una casa d'estiueig. Donades les seves dimensions, així com el luxe de l'interior i el detall del jardí, es pot parlar d'un palau. Era un edifici bastit en una finca de grans proporcions, delimitada per l'antiga Travessera, que unia el camí ral de Barcelona a Molins de Rei a l'altura de la Riera Blanca a l'Hospitalet amb el coll de Finestrelles o de Montcada, al mig dels torrents d'Olla, per una banda, i per l'altra el d'en Vidalet, mentre que per dalt

tancava amb les terres de diferents propietaris -sobre el carrer de la Providència.

Després de més de cinquanta anys de la mort del virrei, el 1835, Josep Carreras d'Argerich, apoderat del Marqués de Castellvell, va adquirir la finca, que va esquarterar en tres peces grans, una de les quals cedí a l'Hospital de la Santa Creu, i les altres les vengué a diferents propietaris interessats a comprar terrenys rurals de la vila per fer negoci, en un moment en el qual Gràcia estava vivint una eclosió imparable. D'aquestes urbanitzacions sorgiren les places de la Revolució i

el seu entorn, la plaça del Diamant i els carrers del voltant, la plaça de la Virreina i carrers adjacents i unes peces més petites que també es convertiren en urbanes. Amb tot això, el Palau experimentà una metamorfosi d'usos del ram militar i sanitari, fins a arribar finalment a una església aixecada com el palau, a quatre vents.

Amb el pas dels anys, les antigues terres de la Virreina es convertiren en habitatges, carrers i places, que donaren forma a una part important de la vila. Un territori al qual cada any arribaven nombroses persones

provinents de tot Catalunya buscant noves oportunitats, però que alhora també aportaven els seus trets culturals i socials que donaren la seva singularitat a Gràcia.

Durant anys i dècades la vila i les seves places esdevingueren un oasi, primer al mig del pla, i més tard com a suburbi de la ciutat, en un espai que des de fa més de dos-cents anys ha esdevingut bressol d'entitats de tota mena i de fets culturals molt variats. I en gran part, aquesta faceta polièdrica de la Finca va contribuir molt a l'hora d'assentar totes les cares de l'evolució del territori.

Manuel d'Amat i de Junyent, el virrei Amat

Manuel d'Amat, pintura a l'oli de Pedro José Díaz, el 1773, adquirida per l'Ajuntament de Barcelona el 1985.

Felipe Manuel Cayetano d'Amat i de Junyent, Planella i Vergós, més conegut com el virrei Amat, fill de Josep d'Amat i de Planella, primer marquès de Castellbell, va néixer el mes de març de 1707 al castell de Vacarisses, on el seu pare, borbó convençut, s'havia retirat després de l'arribada a Barcelona de l'arxiduc Carles d'Àustria, el 1705. El 1710 va perdre la seva mare i poc temps després d'acabada la guerra de Successió, el maig de 1715, moria el seu pare.

Orfe de pares, va estudiar al col·legi de Cordelles dirigit pels jesuïtes, a la Rambla. Amb només onze anys i nomenat sotstinent en el regiment d'infanteria Barcelona, se'n va anar a lluitar contra les partides del Carrasquet a Martorell i Montserrat. Temps després, el 1721, i gràcies a les 2.000 lliures que havia rebut d'herència del seu pare, va poder sufragar-se l'ingrés a l'Orde de Sant Joan de Malta. El 1724 va deixar Malta i es va reintegrar al seu antic regiment. Va ser destinat, entre 1724 i 1727, a les ciutats de Ceuta i Melilla. Va tornar a Barcelona el 1728 i l'any següent va ser nomenat capità.

Al començament de la dècada de 1730, Manuel d'Amat va canviar l'arma d'infanteria per la de cavalleria i s'integrà en un esquadró de dragons, unitat de la qual seria oficial fins al 1747. Amb aquesta unitat va anar a conquerir Nàpols, entre altres poblacions, per a l'infant Carles, a qui va conèixer personalment, i es va distingir pel seu valor en la batalla de Bitonto, prop de Bari, el 1734. Aquestes batalles dugueren finalment l'infant Carles a ser reconegut com a rei de Nàpols i Sicília.

El 1737, mentre estava destinat a la guarnició de Ciudad Rodrigo, Manuel d'Amat rebé el nomenament de coronel de dragons. El 1740, a la mort de l'emperador Carles VI, va esclatar una nova guerra pel tron austríac, en la qual tornaren a lluitar plegats els exèrcits espanyol i francès contra els italians i en la qual va prendre part Manuel d'Amat sota comandament de l'infant Felip.

Acabat el conflicte internacional, el 1747, fou nomenat coronel del regiment de Dragons de Batàvia amb seu a Mallorca, en un moment que l'illa es trobava blocada per l'esquadra anglesa i on Amat va sobresortir aprovisionant d'aliments a l'illa des de Barcelona. Després de trenta-cinc anys de servei, el 1753 es va traslladar a Madrid, on al cap de pocs mesos fou nomenat governador de Xile, país al qual va arribar l'abril de 1755.

Amb quaranta-quatre anys –dots castrenses, sentit de disciplina, capacitat d'organització, bon administrador i treballador, però massa enèrgic, poc flexible i poc tacte–, començava la seva aventura americana, que va durar més de vint anys.

El virrei del Perú

A Xile, Manuel d'Amat hi va estar destinat sis anys i mig, un temps durant el qual va dur a terme una tasca de govern excel·lent i, com a bon militar, va dedicar una bona part del seu temps als assumptes d'aquesta

mena. De les moltes accions seves, se'n pot esmentar el primer diccionari descriptiu del país, *Historia geogràfica e hidrogràfica del reino de Chile*, acabat el 1760. La seva tasca per millorar Xile en general va ser reconeguda per la Cort, la qual, el 1759, l'ascendí al càrrec de tinent general de l'exèrcit.

Manuel d'Amat fou nomenat virrei del Perú el 1761, un càrrec que, en aquells moments, era un dels més alts que es podia obtenir en l'estructura governativa administrativa espanyola. Amat, investit amb el virregnat, va arribar oficialment a Lima el 15 d'octubre de 1761. Instal·lat en el país andí, la seva feina no fou tan fàcil com havia estat a Xile. Diferents problemes com les dissensions de l'aristocràcia criolla amb la metròpoli, la destitució de Bravo Rivero, oïdor de l'Audiència, promoguda per Amat i restituit després per la corona, etc., enterboliren el seu mandat.

El virrei va reorganitzar l'estructura militar, que era molt precària a la seva arribada. Va augmentar progressivament el nombre de soldats, que va passar de 6.600 a més de 100.000 el 1770. També va reforçar l'armament. Els anys 1762, 1763 i 1766 va aturar, a les fronteres del Mato Grosso i l'alt Paraguai, dos intents de penetració de l'exèrcit portuguès. I com a obres militars significatives, cal esmentar la nova fortificació del fort Real Felipe del port d'El Callao, destruït el 1746 per un terratrèmol.

Pel que fa a l'obra civil, va recuperar i embellir Lima, projecte en què destaca sobretot la urbanització del passeig de l'Alameda. En l'aspecte econòmic, va fomentar el comerç entre el Perú i Espanya, on exportà llana, cotó i cacau, a més d'explotar les mines de mercuri d'Huancavelica i Hualgoyoc i de plata de Potosí. Una de les darreres accions com a virrei fou promoure la creació del virregnat del Riu de la Plata, per garantir millor les possessions espanyoles de la costa atlàntica d'Amèrica del Sud.

L'apunt

Instal·lat al Perú, amb el temps, el virrei es convertí en un dels solters més escandalosos de l'Amèrica colonial. Amb cinquanta-set anys, va iniciar una tempestuosa relació conjugal amb Micaela Villegas de catorze anys, que durà catorze anys, cosa que escandalitzà la benestant i conservadora societat colonial de Lima. Amb Villegas tingué un fill, Manuel d'Amat i Villegas, que anys més tard, amb el general San Martín va signar l'emancipació de les colònies d'Espanya.

La imatge

Imatge de Micaela Villegas, actriu criolla coneguda popularment com *la Perricholi*, que fou amant durant anys de Manuel d'Amat i Junyent.

Maria Francesca Fiveller de Clasquerí i de Bru

Llinda incrustada en la paret de la Parròquia de Sant Joan de Gràcia, al carrer de l'església, atribuïda a alguna estança del palau de La Virreina. JOSEP MARIA CONTEL/ARXIU JMC

Francesca de Fiveller i de Bru, filla de Joan de Fiveller i de Rubí i de Maria Antònia de Bru i Descatllar, va néixer l'any 1756 a Barcelona. Era la tercera de set germans amb els quals vivia al palau de la família Fiveller, al carrer de la Mercè i estava adscrita a la parròquia de Santa Maria del Pi. Com tantes altres nenes benestants de Barcelona, va ingressar de petita al convent de Santa Maria de Jonqueres, amb dues opcions molt clares: una era la d'educar-se i més tard casar-se amb algun prohoms de bona reputació i bossa plena, i l'altra, de prendre a una edat indeterminada els hàbits al mateix convent. El convent de Jonqueres, desamortitzat el 1835, l'església i claustre es

van traslladar, el 1871, a la cruïlla dels carrers d'Aragó i de Roger de Llúria, on donaren forma a la basílica menor de la Concepció.

Dins de l'aparador de donzelles en edat de casar-se, que ofería el convent, cap al 1777, Antoni d'Amat i de Rocabertí -nebot de Manuel d'Amat-, que també tenia dues germanes, Antònia i Eulàlia d'Amat i Rocabertí, a la mateixa institució, conegué Francesca de Fiveller. D'aquestes trobades, en sortí un compromís de matrimoni. Per raons desconegudes, quan s'acostava la data del casament, Antoni d'Amat es va desdir i el casament no s'arribà a celebrar. Un fet que ofengué greument la noia i la seva família.

En aquest estat estaven les coses, quan Manuel d'Amat, encara solter, decidí establir converses amb els Fiveller, a fi de trobar una solució al greuge amb una proposta reparadora de matrimoni, que va ser acceptada per l'afectada i la seva família, malgrat la diferència d'edat d'ambós, uns cinquanta anys, ja que era un personatge conegut, ric i ben posicionat.

El casament

Amb tot lligat, es proclamà la celebració del casament pel dia 3 de juny de 1779. Malauradament, aquell dia Manuel d'Amat va haver de comparèixer en un judici a Madrid, del qual no es podia deslliurar i que l'obligà a desplaçar-se a la capital d'Espanya. Mentrestant, a Barcelona es va celebrar un matrimoni per poders, en el qual Antoni d'Amat, germà de Manuel, el va representar legalment. Al cap d'uns dies, quan va retornar a la ciutat el virrei, es va celebrar, el 15 de juny, la cerimònia nupcial al palau de Gràcia. L'endemà, al mateix palau, és fer un gran convit, al qual assistiren parents i convidats.

Les defuncions

Dos anys i mig després, el 14 de febrer de 1782, amb setanta-quatre anys, moria el virrei Amat. Un fet i una cerimònia que el seu nebot, el baró de Maldà, va recollir en el seu dietari "Calaix de Sastre" amb aquestes paraules:

Dia 16 de febrer de 1782 s'enterrà en la iglésia de Sant Francesc lo cadàver de l'Excm. Sr. don Manuel Amat, mon oncle, havent estat la mainada plujosa i plens o bruts de fang los carrers pels que ha passat la professó de dit enterro [...] No obstant la poca pluja, y el molt fanch, era molta la concurrència de gent de ambos sexes en tot lo curs de la profesó [...]. LO ofici lo cantaren a veus los mateixos religiosos, concloent-se tota la funció del enterro a dos quarts d'una, anat-hi al referit las 4 ordres mendicants, 18 cobas y 36 atxas. Requiescat in pace."

Pocs anys després, Francesca Fiveller, vídua d'Amat, que havia rebut en usdefruit part de l'herència i que portava una vida social pròpia d'una dama de l'alta societat barcelonina, morí sobtadament el 3 d'octubre de 1791. També d'aquest decés, el baró de Maldà en fa una àmplia explicació en el seu dietari.

"Trobat-se en la iglésia de la Mercè sens novedat en la salut l'Exma. Sra. donya Maria Francisca Amat i de Fiveller, l'òlim virreina del Perú, acabat de cantar-se l'Incarnatus del credo de l'ofici solemne, dia de gràcies de la novena de Maria Santissima de la Mercè, que s'havia arrodillada, al voler-se aixecar ha caigut de cap i cos a terra, i entrat en un parassisme ab convulsions, que és de pensar que ha estat feridura plena; del qual accident no ha pogut retornar. S'entrà a la senyora a la sagristia de la Mercè, fent proves per si tornaria del parassisme; i continuant lo mateix, s'ha dut ab una llitera a casa Fivaller, i ha mort a tres hores de la tarda. Requiescat in pace. Amén."

L'apunt

Malauradament, de Francesca Fiveller no ens ha arribat cap imatge de com era ella amb certesa. Malgrat això, la colla gegantera de Vacarisses va estrenar, el 4 d'agost de 1985, dos gegants inspirats en Francesca Fiveller i Manuel d'Amat, arran que el virrei va néixer al castell de la població.

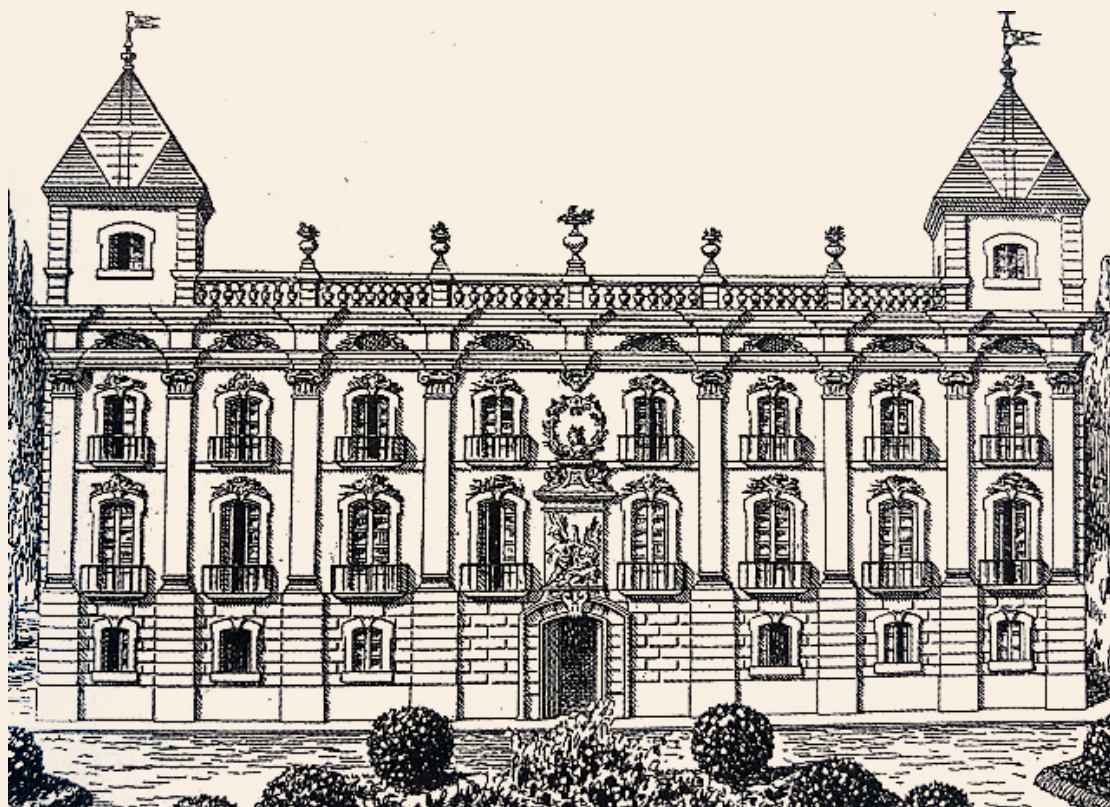
La imatge

Detall de la llinda existent en el lateral de la Parròquia de Sant Joan de Gràcia, al costat de la porta del Santíssim al carrer de l'Església, considerat per diferents persones com un dels elements del palau de Gràcia, mentre que d'altres la consideren del Renaixement i, per tant, no del palau d'Amat.

Ara bé, la col·locació de la llinda, en un indret estratègic, amb bona visió des de peu de carrer i en la qual es veu a l'esquerra un home gran i a la dreta una dona jove, fa pensar que qui la va col·locar en aquest punt tenia una intensió molt concreta: mostrar que aquell lloc va ser propietat del virrei Amat, un home de més de setanta anys i una dona de pocs més de vint.

Finca de la Virreina de Gràcia

Jardí i façana del palau e la Virreina de Gràcia construït pel Virrei Amat. AUTOR DESCONEGUT/PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

Després d'ocupar el càrrec de virrei del Perú durant més de catorze anys, el 1776, Manuel d'Amat va cessar com a virrei, i el 4 de desembre d'aquell mateix any empenia el viatge de tornada cap a Espanya, carregat de glòria i de riqueses. Amb seixanta-nou anys i la seva carrera militar i política finida, el seu destí era Barcelona. A la ciutat encara tenia familiars directes, com el seu germà Antoni i nebots com el baró de Maldà. Mentre ell s'havia fet construir dues torres o palaus per al seu gaudi.

La primera, com a residència principal a la Rambla, i la segona, com a torre d'estiueig, a Gràcia, a peu de

la Travessera Molera -Travessera de Gràcia-, per on tenia l'entrada i passeig principal la finca. Una peça de terreny delimitada pels Torrents de l'Olla i d'en Vidalet, la Travessera i, per dalt, amb un traçat irregular, el que seria en l'actualitat el carrer de la Providència, amb una magnífica vista sobre el Pla de Barcelona i sobre la ciutat emmurallada.

El palau

En l'interior es va aixecar un edifici d'estil rococó de planta baixa i dos pisos, amb quatre torres als angles, un autèntic palau. Estava envoltat d'un gran jardí que acollia diferents jocs d'aigua, dels quals el virrei era

un gran faicionat, una construcció que va durar entre els anys 1771 i 1773, i que Manuel d'Amat, malgrat la distància d'ultramar, va cuidar amb tots els detalls

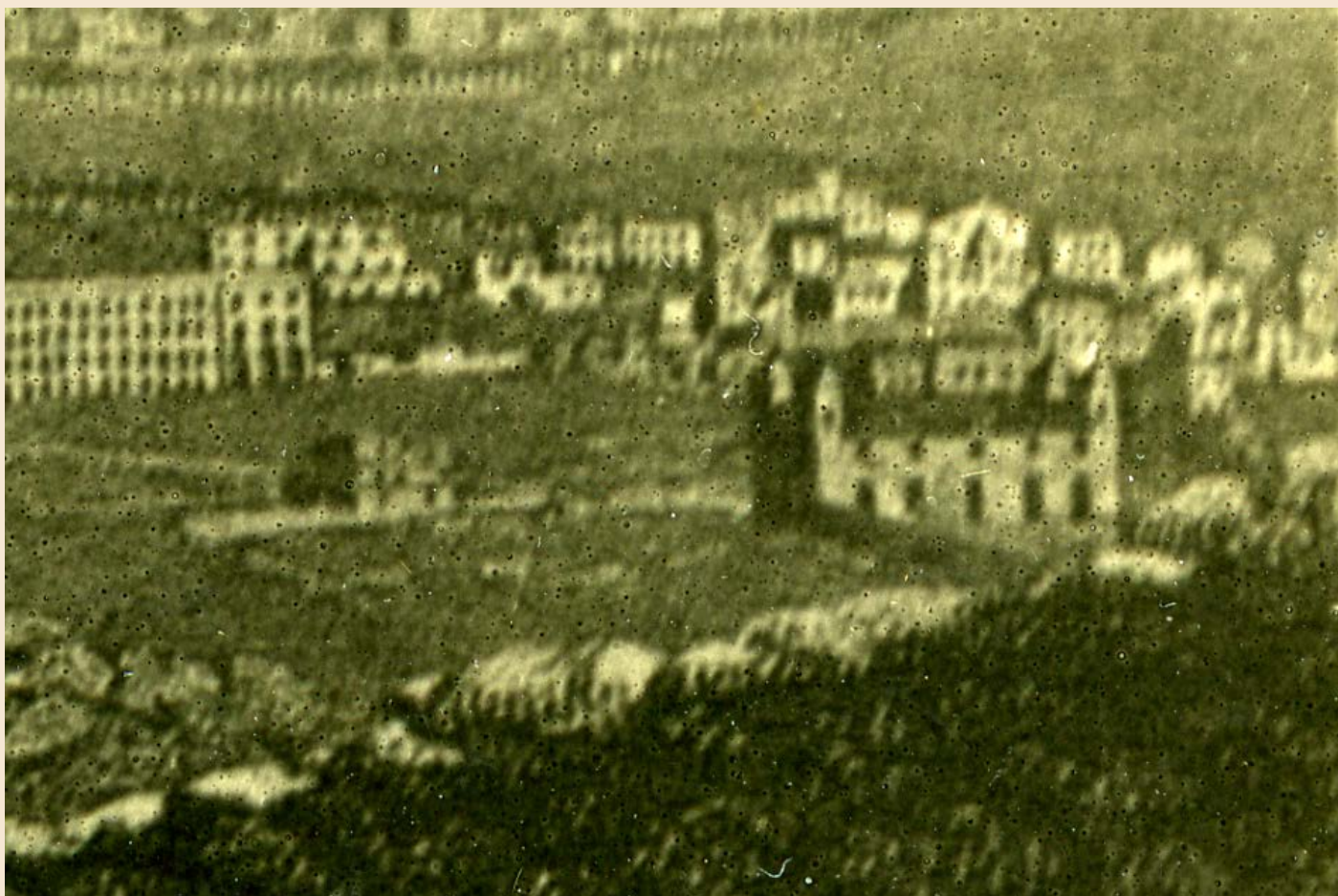
personalment. Segurament un dels detalls més assenyalat seria el de les tres campanes portades de Lima per al rellotge del palau que instal·laren en una de les torres.

L'apunt

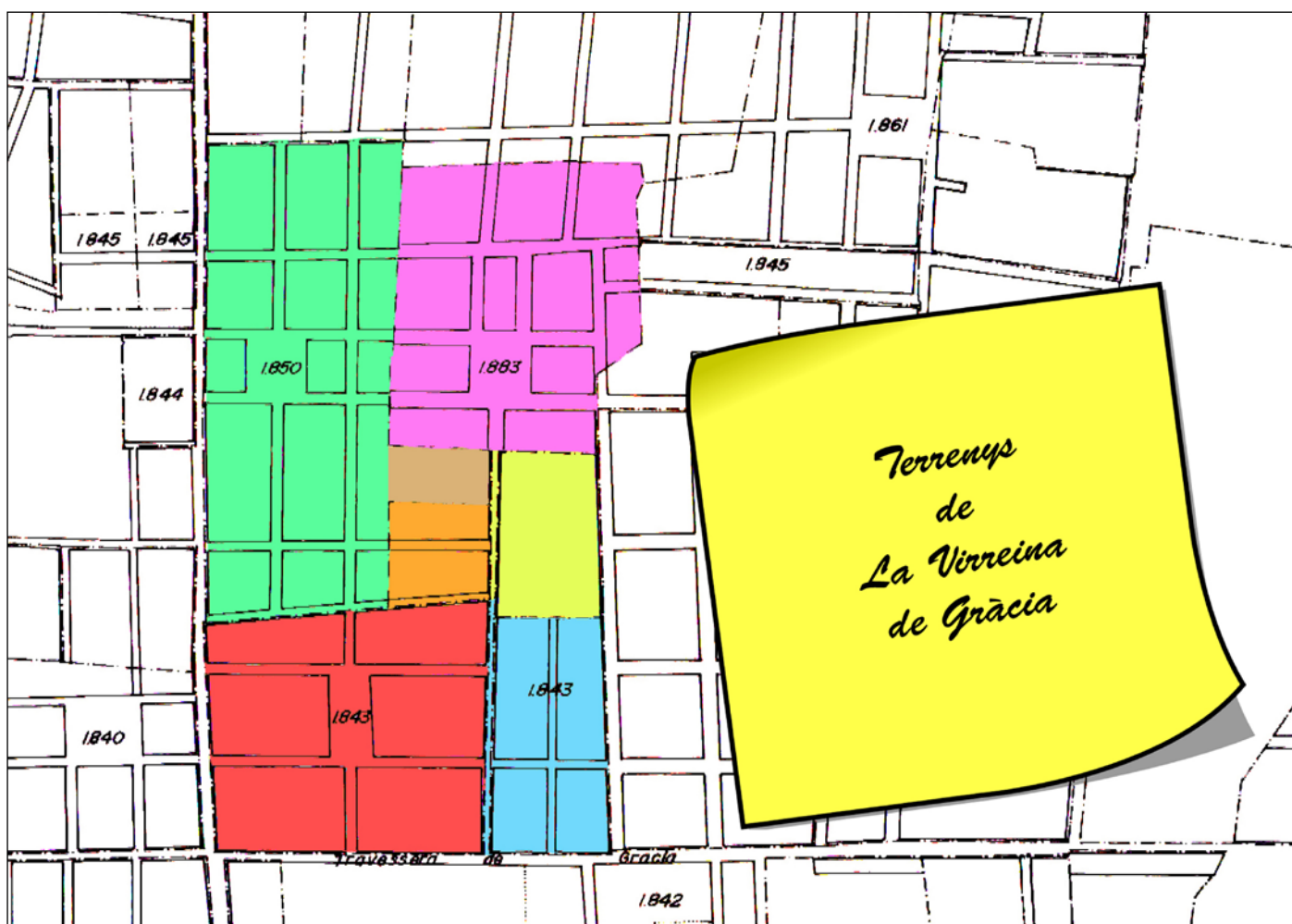
L'antiga casa que hi havia a la finca, més senzilla, la van destinar com a habitatge dels masovers, i van construir una galeria de servei subterrània entre la masoveria i el palau.

La imatge

Part d'un daguerreotip del 1842, sobre el Pla de Barcelona, en la qual, en primer terme, a la dreta, hi ha el palau de la Virreina de Gràcia amb les seves quatre torres i amb el casalot de la masoveria al davant.

La divisió d'un territori

Plànol de l'esquarterament de la finca de La Virreina en el segle XIX. AUTOR ENRIC SERRA RIERA

Després de la mort de Manuel d'Amat, llegit el testament, aquest deixava els seus béns en usufruct a la seva esposa Francesca Fiveller. I, com a hereu, al seu nebot, Antoni d'Amat i de Rocabertí, establint una clàusula que, si moria sense fills, hauria de fundar-se una obra pia a favor de donzelles sense dot. Un temps després de la mort del virrei, la seva vídua, Francesca Fiveller, segons sembla, va manifestar la intenció de tornar-se a casar, arribant a un acord econòmic amb Antoni d'Amat i de Rocabertí, per tal de repartir-se l'herència, en l'hipotètic cas d'un nou matrimoni.

Però la darrera voluntat Manuel d'Amat no va arribar a fer-se realitat, ja que a la mort del seu nebot Antoni, que no havia tingut fills, aquest va testar a favor del seu nebot Manuel d'Amat i Peguera. Finalment, la finca de la Virreina de Gràcia va acabar en mans de Manuel Gaietà d'Amat, Peguera i de Rocabertí, marquès de Castellbell, que el va vendre al seu administrador, Josep Carreras d'Argerich, arran d'uns deutes que tenia amb ell, el 21 de maig de 1835. Una transacció que en part resta aturada fins que la Sala Segona de l'Audiència va anul·lar per sentència l'obra pia fundada pel virrei.

Aquesta propietat va arribar a Josep Carreras d'Argerich, en un moment en el qual la vila estava immersa en una transformació urbanística important, amb un volum de negoci de gran rendibilitat per als promotors de les noves urbanitzacions. En aquest sentit, Josep Carreras amb una finca de trenta-una mujades de superfície, la més gran fins aquell moment, optà per vendre-la a trossos, entre el 1836 i el 1849, a petits propietaris, que foren els que en planificaren l'urbanització a l'hora de convertir-la en noves zones urbanes.

Les peces majors

Una fragmentació d'entre 1,5 i 10 mujades, de la qual en sortiren tres peces majors, la que va anar a l'Hospital de la Santa Creu de 4,5 mujades, el 1836, i darrera peça que es va urbanitzar. Una altra de 2 mujades que

va adquirir el 1842 el mestre de cases Francesc Alsina i que fou una de les primeres a plantejar-ne l'urbanització. La darrera, la més gran, de 10 mujades va ser comprada per Simó Singla el 1849, que acaba venent-la a Josep Rosell.

Les peces menors

Quant a les peces menors i, per tant, amb menys incidència urbanística, hi ha la de Miquel Pedró, d'1,5 mujades, comprada el 1837. Dues de Salvador Russiñol, de 2 mujades cadascuna, adquirides el 1837 i 1838. I la que va comprar, el 1842, Marc Camarasa, de 3 mujades, que va anar a parar finalment a mans de Ramon Martí, que la va incorporar a la seva possessió i que quedà integrada en la urbanització de 1860 que donà forma a la plaça del Nord i el seu entorn.

La imatge

Tarja d'escala de l'edifici primigeni del carrer de les Guillerries, núm.11, de la urbanització d'una part dels terrenys de la Virreina, feta pel joier Rossell el 1850.

Les campanes del palau

Campanar de l'Església de Sant Feliu d'Alella, amb les tres campanes, que Manuel d'Amat i Junyent va manar fer per al rellotge del palau de Gràcia. JOSEP MARIA CONTEL/ARXIU JMC

Mentre encara s'estava al Perú, Manuel d'Amat i Junyent, a banda de manar de construir els palaus de la Rambla i de Gràcia, va encarregar a Lima, a Joannes Espinosa, tres campanes per a un rellotge que tenia previst instal·lar a la finca de Gràcia. Eren unes campanes semiesfèriques, de tres mides diferents, la gran amb la llegenda *Es y mandó fabricar el Ex.º S. Virey D. Manuel de Amat y Junyent. Año de 1772. Joannes Espinosa fecit Lima*, gravada en relleu, que van ser foses el 1772 i enviades a Barcelona amb vaixell.

Un fet que va recollir el seu nebot, Rafael d'Amat i de Cortada, el baró de Maldà, el 1775, en el seu

conegut dietari "Calaix de Sastre": *En lo més de Agost del present any de 1775 se hà collocat rellotge gran, en la Torre nova de Gracia del Exm Sr Dn Manuel Amàt; virrey del Perú mon oncle, havent vingut las 3 Campanas, per mar desde Lima, ahont se han fet, las que arribaren al moll de Barcelona, lo dia 10 de setembre; son dos, per tocar los quarts, y una de mayór per las hores, en forma de cimbalos, o mitjas taronjas; sent la de las hores, de alguns 14 palms de circumferencia.*

Per l'escrit i testimoni del baró de Maldà, entenem que el rellotge es va muntar a la torre d'estiueig de Gràcia el mes d'agost de 1775 i que poc temps després, el 10

de setembre, arribaven les tres campanes a la ciutat, per traslladar-les a continuació fins a la finca d'extramurs, on acabarien sent instal·lades.

El campanar d'Alella

Després de la mort de Manuel d'Amat i Junyent i de la seva esposa Maria Francesca Fiveller de Clasquer i de Bru, així com del decés del seu nebot, Antoni d'Amat i Rocabertí, que per herència se n'havia fet càrrec de la finca, en el primer terç del segle XIX, el 1835, Josep Carreras d'Argerich, apoderat del marquès de Castellvell (família d'Amat en aquell moment), va comprar la

finca de la Virreina de Gràcia a Manuel Gaietà d'Amat i de Peguera, quart marquès de Castellbell i cinquè marquès de Castellmeià.

Poc temps després, Josep Carreras d'Argerich, propietari de la casa de Can Lleonart d'Alella, donava, el 1840, el rellotge i les campanes del palau de la Virreina de Gràcia, a l'església de Sant Feliu d'Alella, on s'instal·laren dalt del terrat del campanar, un espai fortificat durant la primera Guerra Carlina 1833-1840. Un rellotge i el seu so, que van facilitar que els veïns de la població, repartits per camps i carrers, tingueren un referent de les hores.

L'apunt

Unes campanes, les de La Virreina de Gràcia, que amb el temps s'han convertit en tot un símbol d'Alella. Una prova és l'escut del banderí de l'Agrupació Sardanista d'Alella, on es poden veure les tres campanes o el vi blanc “*Les Campanes De Lima D.O. Alella*”.

La imatge

Fragment del dietari “Calaix de Sastre”, escrit pel Baró de Maldà, el setembre de 1775, en què parla de l'arribada a Barcelona de les campanes enviades pel seu oncle Manuel d'Amat i Junyent el Virrei Amat.

En lo més de Agost del present any de 1775. se ha col·locat
 rellotge gran, en la Torre nova de Gràcia del Ex^m Sr. Dn. Man.
 el Amat; Virrey del Perù mon oncle, havent vingut las 3 Cam-
 panas, per mar desde Lima, ahont se han fet, las que arribaren
 al moll de Barcelona, lo dia 10 de Setembre; son dos, per tocar las
 quarts, y una de mayor per las horas, en forma de cimbalos, o mitjas
 ronyas; sent la de las horas, de alguns 14 palms de circumferencia

Imatge del dietari “Calaix de Sastre”.

El palau, un edifici polivalent

Unitats de l'exèrcit acampades a Vallcarca durant una de les epidèmies que assolaren la ciutat entre el 1860 i el 1880. AUTOR DESCONEGUT/ AMDG Fons CEG

A la mort de la virreina, el palau va viure molts contratemps: una de les ninetes dels ulls de Manuel d'Amat comença un decrepit descens cap als inferns. L'any 1821, quan encara era propietat dels Amat, arran de la greu epidèmia de febre groga que va patir Barcelona, la torre la convertien en un hospital per atendre afectats d'aquella passa.

Més tard, el 1836, en el procés de compravenda entre els Amat i Josep Carreras, aquest la cedí en emfiteusi a l'Hospital de la Santa Creu -Hospital de la Santa Creu

i Sant Pau- per tal de convertir-lo en un hospital per tractar persones alienades.

Caserna, presó, hospital, manicomi

Malgrat les bones intencions inicials, el palau de la Virreina anomenat també posteriorment com la Casa Forta de Gràcia, va tenir diferents usos, sobretot militars. Entre els anys 1838 i 1840, el tornaren a convertir en un hospital per a soldats convalescents. Poc després, entre el 1844 i 1848, el reconvertiren en una presó militar. Més tard, entre 1869 i 1871, l'edifici acollí

una caserna militar. I, finalment, el projectat manicomi no fou una realitat fins a l'any 1875.

Amb tots aquests canvis d'activitat, l'edifici a poc a poc es va anar malmetent, fins a arribar a una situació tal, que els seus administradors, representants de l'Hospital de la Santa Creu, pensaren vendre'l amb el conjunt de la parcel·la on estava ubicat, amb la intenció d'obtenir-ne uns diners amb els quals poder edificar un nou manicomi -el manicomi de la Santa Creu, "el Manicomi d'Horta" 1886-1986-.

A banda que el palau estigués en no gaires bones condicions, l'Hospital de la Santa Creu es veia pressionat des de feia temps per l'Ajuntament de Gràcia i els veïns de la zona, per urbanitzar aquell tros, encara de la finca de la Virreina, que obstaculitzava la circulació pels vials existents i obligava persones i vehicles a fer grans voltes a l'hora d'anar d'una banda a l'altra d'aquest indret. Finalment, el palau va ser enderrocat, i substituït per l'església de Sant Joan de Gràcia (1878-1884).

L'apunt

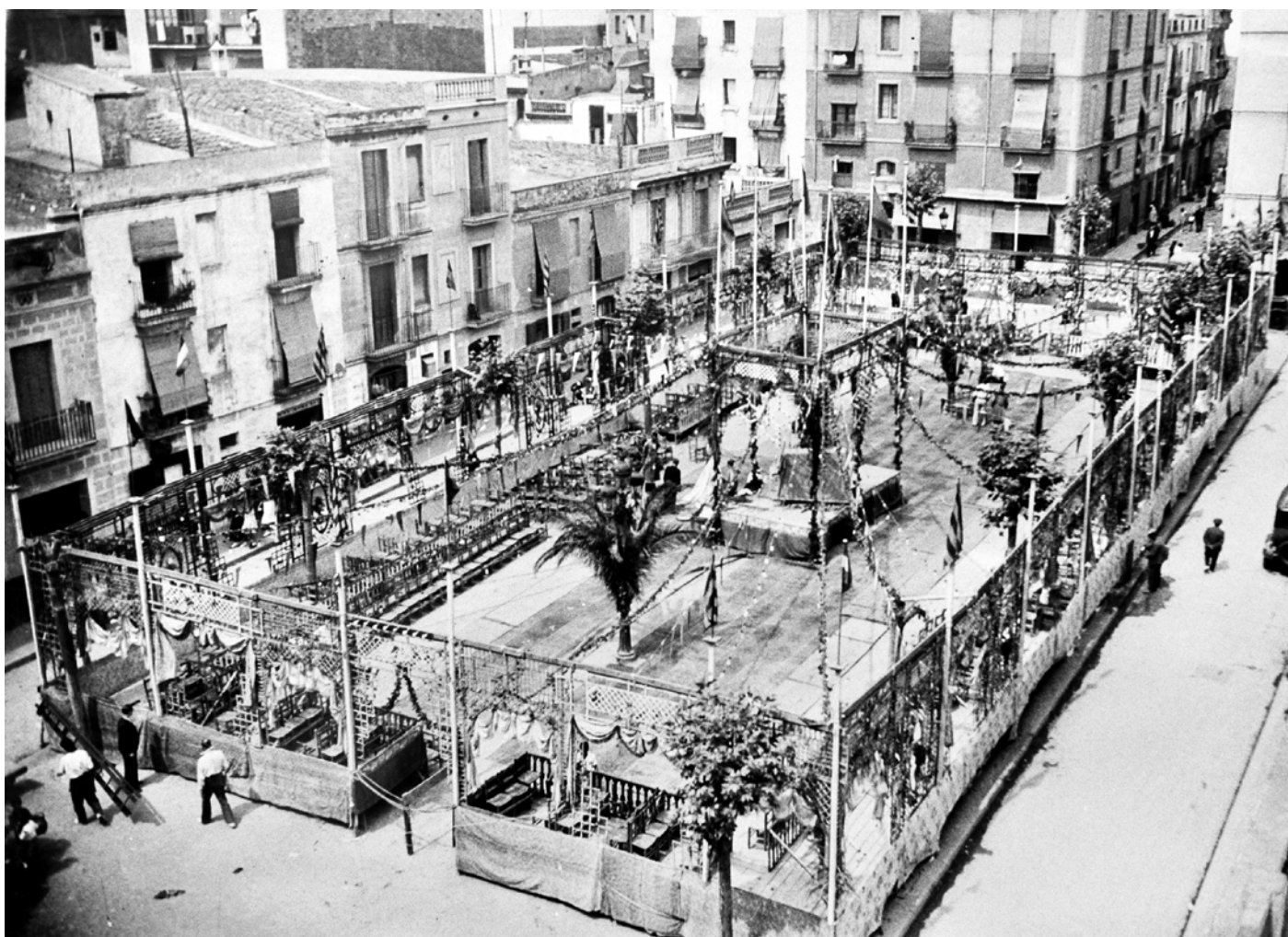
A portes de la inauguració de l'església de Sant Joan de Gràcia, en el ple celebrat a l'Ajuntament de Gràcia, el 4 de setembre de 1884, el conseller Francesc Derch va fer incís en l'acord pres per la corporació, en el cas d'amenaça d'una epidèmia del còlera, per la qual s'instal·laria un hospital provisional en el temple de Sant Joan, demanant a l'alcalde que suspengués la inauguració del temple, ja que, una vegada inaugurat -deia-, seria més difícil confiscar-lo. Posada la moció del Sr. Derch a votació, aquesta no va prosperar. El 1885, la ciutat va viure un rebrot de còlera molt important.

La imatge

Fotografia de Francesc Derch de finals de la dècada de 1890. Derch, líder de la Revolta de les Quintes el 1870, fou el darrer alcalde de la Gràcia independent, en quedar integrada a Barcelona l'abril de 1897.

Les places de Gràcia

Envelat d'estiu a la plaça de la Revolució durant la Festa major de 1935. PÉREZ DE ROZAS / AFB

La plaça és un espai públic de forma geomètrica variable: rectangular, trapezial, quadrada o circular. És un lloc ample i espaiós situat a l'interior d'una població i on solen confluïr diversos carrers. Poden ser en un lloc edificat o sense edificar. Com a punt de trobada, de reunió o celebració, els antecedents de la plaça cal anar a cercar-los en l'àgora grega. També la plaça es converteix en mercat fix o esporàdic. En porta d'entrada o sortida de Cases Consistorials, esglésies, catedrals, palaus, etc., així com a lloc festiu. Però a vegades també ha acollit patíbuls diversos per a execucions exemplaritzants. A la plaça hi ha de tot i és de tots. Durant segles, la

ciutat de Barcelona ha estat encotillada per les muralles i algunes de les places s'havien destinat a fossars parroquials.

Arran de tot això, des de l'inici de la transformació de la Gràcia rural a urbana, l'Ajuntament de Barcelona primer i més tard, a partir de 1850, l'Ajuntament de Gràcia, van ser molt curosos a l'hora d'incentivar els promotors de les noves urbanitzacions, perquè els projectes incloguessin una plaça central, oferint-los com a contrapartida diferents rebaixes d'impostos. Per aquesta raó, a la vila es van planificar i construir tantes places. Malauradament, en el segle XX, aquesta pràctica es trunca. Sí que es van fer alguns espais

del tipus plaça, però privats. No va ser fins als anys vuitanta que l'Ajuntament de Barcelona va recuperar aquest esperit, en dotar les noves urbanitzacions d'una àgora moderna.

Espai veïnal

D'antuvi, les places de Gràcia han estat un espai veïnal per excel·lència. Algunes d'elles són mercats com el de la Llibertat, l'Abaceria Central o el desaparegut de la plaça de la Revolució. Gairebé totes elles en un moment o altre han acollit fires de tota mena. Durant dècades, places com la del Sol, del Diamant o del Raspall, es convertiren en la sala de ball dels pobres, els envelats. A la plaça la vila, al peu del campanar, han succeït revoltes, manifestacions, celebracions de tota mena, fins a la fundació del Club Excursionista de Gràcia. A la plaça de la Virreina o de Lesseps, a la porta de les esglésies, s'hi

han aplegat parelles per casar-se, nens i nenes per beneir palmes i palmons o fèretres en el darrer viatge del finat. A totes les places s'han ballat sardanes, s'han sentit concerts o, durant la Guerra Civil, s'hi han construït refugis.

Les places també han estat i són lloc d'esbarjo de les criatures, espai de repòs de la gent gran a l'ombra dels arbres o al sol dels hiverns. Malgrat tot, les places són punt de trobada de persones de totes les edats i classes socials, gent més o menys sorollosa que fa ús durant minuts o durant hores d'aquests espais. Segur que si es pregunta a qualsevol persona a l'atzar pels records de les places, aquests seran variats i, segurament, a molt d'ells els han marcat en un moment o altre de les seves vides.

La plaça és un espai públic, acollidor, vivencial i d'intercanvi d'experiències de primera generació.

L'apunt

L'any 1862, l'alcalde Josep Raspall encarregà a l'arquitecte Antoni Rovira i Trias la construcció d'una torre de campanar civil. Bastida aquesta amb una altura de trenta-tres amb cinquanta metres, el rellotge suís establert a Gràcia, Albert Billeter hi va muntar un rellotge amb quatre esferes, que dotaren de tres campanes per marcar les hores, la més gran anomenada "Marieta" fosa per Isidre Pallarès. El 8 de desembre de 1864, l'alcalde Josep Balasch, inaugurava el campanar de Gràcia.

La imatge

Senyeres, estàndards i banderes dels Cors de Clavé de Gràcia a la plaça de la Virreina, amb motiu de la celebració de la festivitats de la Mare Déu de Montserrat, el 27 d'abril de l'any 1952.

La urbanització de Francesc Alsina 1843

Plaça de la Revolució

La plaça de la Revolució a la dècada de 1920. JOSEP BARRILLÓN PARADELL / Fons NÚRIA BARRILLÓN PI

El 1842, Francesc Alsina, mestre de cases i emfiteuta-constructor en altres urbanitzacions, en aquesta ocasió fa el pas com a promotor urbanístic, comprant a Josep Carreras tres mujades de terreny a tocar de la travessera de Gràcia. Per tal d'aconseguir una superfície més gran, es va associar amb tres socis més. Arran d'això, va poder adquirir una altra peça de tres mujades que tenia Josep Muntaner. Ja amb una superfície important, en redactà un primer projecte amb 117 parcel·les, sis illes de cases i tres carrers, que va presentar a l'Ajuntament de Barcelona.

El projecte va ser rebutjat per l'Ajuntament de Barcelona, cosa que l'obligà a redactar-ne un de nou, amb una plaça al mig i 145 parcel·les, que finalment fou aprovat el 25 d'abril de 1843. A l'interior d'aquesta urbanització delimitada per la travessera de Gràcia, el passeig de la Virreina -carrer de Torrijos-, el carrer del Rector de Vallfogona i el Torrent de l'Olla, s'obrien els carrers d'Argüelles -carrer de Terol-, de Compte de Reus -carrer de Ramon y Cajal-, Ample -carrer de Verdi-, de la Mare de Déu dels Desemparats i la plaça d'Isabel II -plaça de la Revolució.

El mercat

En el segon terç del segle XIX es va obrir a la plaça el mercat d'Isabel II que, arran de la Revolució de setembre de 1868, en què feren fora d'Espanya la reina Isabel II, prengué el nom de Revolució i el mercat, també, malgrat que popularment se'l continuava anomenant d'Isabel II. Segons notes de Josep Buch, el mercat tenia una planta de 900 metres quadrats, que ocupava tota la plaça, amb una bona vorera al l'entorn, protegit amb un bon ràfec, parets d'obra vista i una coberta sostinguda per una armadura de ferro. Disposava de dues portes, una pel carrer Ample -carrer Verdi- a peu pla i l'altra per Mare de Déu dels Desemparats, a la qual s'accedia a través d'una escala.

L'any 1889, el senyor. Puigmartí, propietari del Vapor Nou, inicià les obres d'un nou mercat en una part de les terres de la seva fàbrica, el conegut mercat de l'Abaceria Central, que es va inaugurar el 13 de desembre de 1892, un fet originà certes tibantors entre els venedors dels dos mercats, malgrat que alguns provenien del de la Revolució.

El 1904, l'Ajuntament va fer una aposta pel mercat de la Revolució, renovant-lo tot. Mentre es feien les obres, que van durar un any, els paradistes paraven a l'aire lliure a la plaça del Sol. Finalment, l'alcalde de Barcelona signava, l'11 de juliol de 1911, l'escriptura d'adquisició de l'Abaceria Central per un import de 350.000,00 pessetes. Poc després, el mercat de la plaça de la Revolució fou desmuntat i l'estructura serví per construir-hi el mercat municipal de Sant Gervasi.

El refugi antiaeri

A la plaça, durant la Guerra Civil, els veïns de l'entorn construïren un refugi antiaeri, a més de dotze metres de profunditat i amb tres entrades. El paleta principal d'aquesta obra fou el Pep Pastor "el Pep del refugi" com se'l va conèixer després, una construcció feta amb galeries de mina en laberint, que disposava d'aigua corrent i dos tipus d'electricitat, la principal de 115 vols i la d'emergència de 12 volts.

Amb seients a les galeries, també tenia dos serveis, un per a homes a la turca i un altre amb tassa per a les

dones, així com infermeria i farmaciola. Acabada la guerra, el mes de maig de 1939 va ser clausurat. Anys més tard, l'estiu de 1994, arran de les obres del pàrquing, tornà a tenir protagonisme per uns dies. Afortunadament, un bocí del refugi es va salvar i es podrà visitar a la quarta planta.

L'escola

El 18 d'agost de 1940, a les 11.00 hores del matí, enmig de la Festa Major de Gràcia, l'Ajuntament de Barcelona va inaugurar provisionalment una escola bressol a la plaça de la Revolució. Segons les autoritats franquistes: *Sin propagandes, sin mitines y sin los sistemas a que estabábamos acostumbrados en la vieja política, nuestro Ayuntamiento siguiendo las normas del nuevo Estado, viene realizando una labor callada y fructífera. Fruto de ella, son hoy estos Parvularios que se construyen en la plaza de la Revolución.*

L'escola bressol tenia dos edificis; uns per a nens i un altre per a nenes, amb dues aules de cinquanta-quatre metres quadrats cadascuna i amb una capacitat màxima de cinquanta nens i cinquanta nenes. En una plaça que ben aviat canvià el nom de Revolució pel d'Unificación. El que era una construcció provisional estigué en peu fins entrats els anys vuitanta del segle passat.

Les Fires de Nadal i de Rams

A la plaça, durant anys, al voltant de l'escola s'hi feien les fires de Nadal i de Rams. Entre el 8 i el 24 de desembre, entorn de la tanca del col·legi, és muntava una fira amb diferents paradetes de figures de pessebres i complements, així com unes altres de verd, molt concorregudes per les famílies i criatures de barri dels anys cinquanta i seixanta del segle XX. Aquesta, per volum, no era la fira de la catedral, era més modesta, però també feia felicitat tota la canalla que s'hi acostava.

La setmana abans del Diumenge de Rams, les paradetes tornaven a la plaça amb palmes i palmons per a tots els gustos i els complements per guarnir-los, i la gent gran també hi podia trobar rams de llorer i olivera. Finalment, cap als inicis dels anys vuitanta, aquestes fires es traslladaren a la plaça de la vila, fins a acabar desapareixent..

L'apunt

Per la Festa Major de Gràcia de l'any 1987, a la plaça, alliberada ja dels dos edificis de l'escola, el Districte de Gràcia hi va muntar un envelat tradicional d'antenes. Aquesta va ser la darrera festa que la vila tingué un envelat com a tal. L'any següent, en el seu lloc s'hi muntar un tendal.

La imatge

Imatge de la fira de Nadal de la plaça de la Revolució amb les parades de figuretes i verd, darrere de les quals es pot apreciar un dels edificis de l'escola, a la dècada de 1950.

La urbanització de Josep Rosell 1850

Plaça del Diamant

Treballs de plantat de l'arbrat a la plaça del Diamant en el primer terç de la dècada de 1930.
AUTOR DESCONEGUT/AMDG Fons CEG

Quant a la segona urbanització important en terres de l'antiga propietat de la Virreina i en volum la més important de Gràcia fins aquell moment, fou la de Josep Rosell i Imbert, l'any 1850. Rosell va comprar, a Simó Singla, vuit de les deu mujades que aquest havia comprat a Josep Carreras, el 1849. Una peça més o menys rectangular de 320x124 metres, delimitada per baix pel carrer del Rector de Vallfogona i per dalt pel traçat del carrer de Biada, a l'esquerra pel Torrent de l'Olla i a la dreta pel carrer Ample -carrer de Verdi- a banda i banda, amb el resultat de 221 parcel·les, sobre 40.877,5 metres quadrats. Pel que fa a les altres dues mujades encara en

possessió de Simó Singla, la seva urbanització és considerada de les urbanitzacions menors.

Segons Enric Serra Riera, en Josep Rosell va tenir molt coratge urbanitzant una peça com aquesta, tan allunyada de les dues vies principals de la vila, el carrer Gran i la Travessera. La promoció va començar pel carrer Ample, cedit gairebé tot en emfiteusi el 1851. Tres anys més tard, el 1854, ja l'havien edificat tot i, el 1862, el *Diario de Barcelona* anunciava que, amb motiu de la festa Major, estava enramat pels seus veïns, a més de fer-hi balls i jocs per a la canalla. En canvi, el Torrent de l'Olla, tenia un traçat pel qual, de tant en tant, hi baixaven aigües, a vegades braves. Deu anys

després de l'inici de la urbanització, encara disposava d'un nombre important de parcel·les sense edificar.

Enmig de tot plegat, el mes de juliol de 1850, la vila de Gràcia va guanyar la disputa que tenia amb l'Ajuntament de Barcelona des de 1830, per assolir la seva independència municipal. Arran d'això, es constituí el nou Ajuntament de Gràcia, sent anomenat com a primer alcalde el propietari Joan Canals i Cadan.

Les terres del joier

Seguint la normativa que el propietari del terreny podia nomenar els diferents carrers de la seva urbanització, Josep Rosell i Imbert, comerciant en pedres precioses de Barcelona, decidí batejar els carrers amb els següents noms, la majoria dels quals encara es mantenen: carrer Ample -carrer de Verdi-, carrer Plata -carrer de les Guilleries-, carrer de Topazi, carrer de la Perla, carrer de l'Or, carrer de la Maragda -carrer d'Astúries-, carrer del Robí i la plaça del Diamant.

El carrer Ample -Verdi

Una de les vies principals de Gràcia ha estat, i és, el carrer Ample -carrer de Verdi-. El primer tram del qual es va urbanitzar el 1843, en terres de Francesc Alsina, entre la plaça d'Isabel II -plaça de la Revolució- i el carrer del Rector de Vallfogona. Poc temps després, el 1847, en construir-se el convent de les Monges de la Divina Providència, s'obrí, a partir del carrer de Biada, en direcció cap a Muntanya. Més tard, el 1850, amb la urbanització del tram entre els carrers del Rector de Vallfogona i el de Biada, el vial assolí una llargada considerable, mentre prenia el nom popular de "carrer de les Monges" arran de la inauguració del convent, l'11 de març de 1849.

A cavall d'Ample i de les Monges, el 15 d'agost de 1862, apareixia a la premsa la primera referència escrita d'un carrer guarnit, que feia esment als veïns del carrer Ample, que durant dos dies tindrien el carrer guarnit i il·luminat, amb una programació d'activitats de jocs de cucanya per a les criatures i ball per als més grans.

Com a resultat de l'annexió de Gràcia a Barcelona, juntament amb altres pobles de Pla, el 1897, en produir-se duplicitats de noms en el nomenclàtor de la

ciutat, el 5 de setembre de 1907, l'Ajuntament de Barcelona va acordar canviar el nom del carrer Ample pel de Giuseppe Fortunino Francesco Verdi, compositor i principal figura musical del *Risorgimento*, nascut el 1813 a Roncole i mort a Milà el 1901.

La Festa Major

Durant dècades, per la Festa Major, la plaça va acollir un envelat. L'envelat de la novel·la, l'envelat de moltes novel·les, de graciencs i graciencques, que a sota seu enlluernaria i donaria inici a les seves històries. Un sala de ball per on passaren les millors actuacions de cada moment i que també serví per socialitzar el seu entorn, en el qual, les generacions d'avis, pares, nets s'anaren traspasant el testimoni familiar de gaudir d'una llotja a l'envelat.

Malauradament, també fa dècades que l'envelat com a tal va deixar de fer-se a la plaça. En l'actualitat, la plaça, per la festa, es converteix en l'Espai del Swing, una activitat allunyada de la d'abans, quan la gent es mudava per anar a l'envelat a sentir la cantant francesa Sylvie Vartan, el Dúo Dinámico, Tony Ronald o els Sírex, entre altres artistes del moment que animaren durant anys les tardes i els vespres de la Festa Major.

El refugi antiaeri

Arran dels bombardejos que va patir la ciutat durant la Guerra Civil, els veïns de l'entorn de la plaça del Diamant es van organitzar per construir sota la plaça un refugi antiaeri. Les obres començaren el mes de març de 1937, obrint dues entrades i un pou per a la ventilació, que alhora els servís per extreure'n les terres sobrants i baixar-hi amb facilitat els maons, el ciment, la sorra, materials que s'utilitzaven per bastir parets o construir bancs. Des del primer moment, en Pere Brasó Serratosa, un paleta que vivia en aquesta plaça, fou el cap visible dels professionals que hi van treballar en la seva construcció. Per Brasó sabem que, a la tardor de 1938, ell encara treballava en el refugi ajudat només per un manobre, en haver-se quedat els promotors sense ingressos de la Defensa Passiva.

El refugi de la plaça del Diamant estava construït a més de dotze metres de profunditat, en galeria de

mina en laberint, amb dues entrades, dos pous de ventilació, infermeria, enllumenat principal de 115 vols i secundari de flama. Acabada la guerra, el refugi fou clausurat per l'Ajuntament de Barcelona el mes de maig de 1939. Gairebé seixanta anys després, el 1999, es va tornar a reobrir. Després de diferents fases de recuperació, es va obrir oficialment l'any 2007. Des de llavors s'hi fan visites guiades obertes al públic en general i a grups d'escoles, d'associacions, etc.

La novel·la de Mercè Rodoreda

L'any 1962, Mercè Rodoreda publicava la seva novel·la *La plaça del Diamant*, un llibre considerat per la crítica com l'obra més important de l'escriptora i un clàssic de la literatura catalana, que ha estat traduïda a més de trenta idiomes. Per això, a principis de la dècada del 1980, Pepón Coromina, cara visible de Figaro Films, s'interessà per preparar la producció d'una pel·lícula i una sèrie de quatre capítols sobre la novel·la. El rodatge es va fer l'estiu de 1981, i es va estrenar -el març de 1982, amb la presència de Mercè Rodoreda.

La història, que gira al voltant de la protagonista, Natàlia, "la Colometa", amb el rerefons de la República, la Guerra Civil i la postguerra, té com a escenari carrers i places de Gràcia i altres fets com la Festa Major. Una obra literària, tot un referent per als graciencs, que promogueren, l'any 1980, que s'inaugurés una placa en un monòlit a la plaça, en honor de l'escriptora, indret que a la seva mort, l'abril de 1983, s'omplí de flors i de persones que volgueren testimoniar-li el seu homenatge.

La Fira de Reis

A la dècada dels anys cinquanta del segle passat, a portes de la Diada de Reis, va començar a muntar-se, a la plaça del Sol, entre el 2 i el 4 de gener, una fira a l'aire lliure de joguines i llaminadures, a mercè del fred i mal temps que podia fer aquells dies. Finalment, els firaires l'acabaren reconduint la fira a dins d'un envelat. Davant dels costos afegits, decidiren organitzar o llogar-hi l'envelat a un tercer, la nit de Cap d'Any per celebrar-hi ball després de les dotze campanades. En alguna ocasió també organitzaren altres activitats.

Amb el pas del temps, a la dècada dels vuitanta, la fira es va traslladar a la plaça de Diamant, en un moment en el qual la joguina gairebé havia desaparegut i el seu lloc l'ocupava l'artesanía de tota mena.

La fira, a tocar del carrer d'Astúries, via d'anada i tornada des de l'estació del metro de Fontana, ràpidament començà a aplegar a molts visitants, sobretot la nit de Reis, i es va convertir en el punt de trobada dels graciencs i graciencques, que tot cercant el darrer regal, aprofitaven el moment per saludar amics i coneguts o conversar-hi, la qual cosa va fer que esdevingués una tradició no escrita.

Malgrat el bon funcionament de la fira a la plaça del Diamant, arran de la reforma que s'hi va fer per habilitar les entrades al refugi, aquesta es va tornar a traslladar a la plaça del Sol, on, sense l'afluència de gent que passava pel carrer d'Astúries, a poc a poc va anar decaient fins al punt de desaparèixer.

L'apunt

Tant Josep Rosell com Francesc Alsina, per donar l'amplada necessària al carrer del Rector de Vallfogona, en cediren, cadascun d'ells, quinze pams de la l'edificabilitat, endarrerint les façanes del carrer a banda i banda per guanyar l'amplada normal dels carrers.

La imatge

Conversa distesa entre Silvia Munt, protagonista de la pel·lícula *La plaça del Diamant*, de Francesc Betriu, i Mercè Rodoreda, autora de la novel·la, a l'hotel Balmoral de la Via Augusta, la tardor de 1981.

La urbanització de l'Hospital de la Santa Creu

Plaça de la Virreina

Inauguració de la font de la plaça de La Virreina, amb l'escultura "Ruth", realitzada per Josep Maria Camps i Arnau, l'11 de setembre de 1949. RAMÍREZ/AMDG

La tercera peça en importància de la urbanització de la finca de la Virreina, que el 1836, Josep Carreras cedí a l'Hospital de la Santa Creu i que acollia el palau, com hem vist, durant anys, es dedicà a coses molt variades del ram de la guerra o de la sanitat. Era una peça irregular, de 30.075 metres quadrats, i envoltada d'una tanca de pedra de

3,80 metres d'altura. Tot plegat, al final es va tornar una certa incomoditat per als veïns i veïnes de l'entorn, amb queixes adreçades als administradors de l'Hospital de la Santa Creu i també cap a la corporació municipal de Gràcia, que tanmateix les feia seguir a la propietat.

Demandes com la necessitat de poder connectar els carrers de l'Or i de l'Alzina, que finalment fou resolta

pel ministre de la Governació, el 1875, quan va declarar d'utilitat pública el perllongament del carrer de l'Or, moment en el qual l'arquitecte municipal, Carles Gauran, redactava un projecte parcial per tal de poder connectar els esmentats carrers.

Encara haurien de passar tres anys per intentar trobar-hi una solució, que arribà el 1878, quan la Junta de l'Hospital presentà un projecte de l'arquitecte Josep Artigas, en el qual s'urbanitzava tota la peça, amb 122 parcel·les, per a la construcció d'habitatges, l'obertura dels carrers de la Santa Creu i de l'església, la connexió dels carrers de l'Or, de la Maragda, del Robí, del Torrent d'en Vidalet, de l'Alzina, de les Tres senyores, de Foment -carrer del Congost-, de l'Olivó -carrer de Verntallat- i la plaça de la Virreina i que es va executar el 1883.

El carrer de Torrijos

En plena vigència de la finca de la Virreina i del seu palau o casa forta, el passeig d'entrada des de la Travessera fins a l'entrada del principal del palau -avui estaria sobre el carrer de l'Or- aquest camí perpendicular a la casa fou conegut com "el passeig de la Virreina". En l'actualitat malgrat haver perdut la seva funció i part de la seva espectacularitat, encara és el camí de la plaça i de l'església que acull. Amb el temps, el traçat ha passat de rebre nobles i senyors a convertir-se en una via de comunicació cabdal mar – muntanya, d'aquesta part de la vila, sobretot d'ençà que es va obrir el mercat de l'Abaceria.

L'any 1895, es va canviar el nom pel de Torrijos. ara bé, qui era Torrijos? José María de Torrijos y Uriarte, militar i polític, va néixer a Madrid, el 20 de març de 1791. De família noble, va ingressar de molt jove a l'exèrcit. Va ser un militar destacat en la guerra del francès, 1808-1814, en la qual obtingué el grau de coronel. Més tard, en la lluita contra l'absolutisme de Ferran VII, fou empresonat i, arran del pronunciament de Riego, el 1820, pel qual el Rei jurava la constitució de Cadis el 1820, en sortí en llibertat. El 1823 lluità contra els Cent Mil Fills de Sant Lluís, que acabà amb la victòria d'aquests i el restabliment d'absolutisme. Arran d'això, es va exiliar i va tornar a Espanya el 1830, on continuà lluitant contra les polítiques de Ferran VII. Finalment, caigué en un parany el 1831, en què

l'apressaren. Tancat a Màlaga, l'11 de desembre de 1831 va ser afusellat.

El refugi antiaeri

Arran dels bombardejos de la Guerra Civil, sota l'església, els veïns van construir-hi un refugi antiaeri, amb una entrada a la plaça prop del carrer d'Astúries, d'on, a uns sis metres de profunditat, una galeria sòbria pas cap a sota de l'església fins a un punt en el qual hi havia l'accés a dues entrades més; una a través d'una escala que pujava fins al davant de l'altar major, i una altra a partir d'una galeria que anava fins a l'escala que donava al pati del col·legi de la Salle Gràcia, davant del carrer del Congost.

En la construcció, del refugi hi va estar molt vinculat Jaume Soliba, un paleta del carrer del Congost, i de la seva organització encara es conserven diferents documents, entre els quals una credencial de Joan Culler, veí del carrer Salines, que n'era el responsable de l'enllumenat. Acabada la guerra, les entrades del refugi, en estar una en via pública i dues en terrenys particulars, tingueren tractaments diferents: la de la plaça fou cegada per l'Ajuntament de Barcelona, el mes de maig de 1939, mentre que les altres dues les taparen, per una banda, els feligresos de l'església, i la del col·legi segurament pel nou propietari que el va adquirir als germans de la Salle.

La font de Rut

Arran de la reforma que es va fer a la plaça de la Virreina, en la qual es construïren uns nous jardins, el diumenge 11 de setembre de 1949, en un acte seguit per desenes de persones, el regidor delegat del districte de Gràcia, el senyor Sancho Vecino, va inaugurar la font de la Ruth, obra de l'escultor gracienc Josep Maria Camps Arnau,, que va substituir la del tipus de Canaletes que durant anys ocupà el centre de la plaça.

En el decurs de l'acte, que va aplegar representants de les diferents entitats de la vila, comissions dels carrers de la Festa Major -ja que Camps Arnau durant anys fou membre del jurat del concurs de carrers garnits- i representants de la plaça de la Virreina, mossèn València, coadjutor de la parròquia de Sant Joan de Gràcia, en va fer la benedicció, i tot seguit començà a brollar aigua de la font.

Josep Maria Camps i Arnau

Josep Maria Camps i Arnau va néixer, el 29 d'octubre de 1879, a la vila de Sarrià. Poc temps després, la família es traslladà a viure a la vila de Gràcia, una població en plena eclosió migratòria, urbanística i de negoci, on el seu pare va obrir, al carrer del Planeta, una botiga d'herboristeria. Camps i Arnau, fins a la seva mort el 6 de febrer de 1968, va viure en diferents llocs de Gràcia, com el carrer de Montmany, el Torrent de l'Olla, 90 i 100.

Allarg de la seva vida va estar lligat a entitats com el Centre Moral i Instructiu de Gràcia, on des de les planes de la revista *Or i Flama* parlava del patrocini de la Festa Major de Gràcia. També fou president durant dos mandats dels Lluïsos de Gràcia, l'entitat més antiga actualment de la vila, i estigué molt vinculat a la Festa, durant anys, a través de la Comissió Oficial de la Festa Major del districte de Gràcia i com a membre, del Jurat del Concurs de Carrers Guarnits, membre, arran de la seva feina d'escultor.

Camps i Arnau, amb una carrera professional molt activa en el món de la imatgeria religiosa, de jove havia estudiat a l'Escola de Belles Arts "La Llotja", i més tard va obrir el seu propi taller d'escultura religiosa, on ofería treballs en imatges, altars, oratoris, retaules reproduccions artístiques, treballs en marbre, bronze, fusta, etc. El negoci va estar en diferents llocs de Gràcia, com el carrer del Montseny, 77, o el Torrent de l'Olla, 110.

Arran de la destrucció de l'art religiós durant la Guerra Civil, acabada aquesta, va fer nombroses imatges per a moltes esglésies, entre les quals Sant Joan de Gràcia, l'Oratori de Sant Felip Neri de Gràcia o l'església de Sant Miquel dels Sants. Pel que fa a les escultures civils, hi ha l'esmentada figura de la "Ruth" de la font de la plaça de la Virreina, la xemeneia d'alabatre, dissenyada per l'arquitecte Joan Rubió i Bellver, que es troba al Saló d'Or del Palau Maricel de Sitges, o el monument a Jaume III a Lluçmajor, Mallorca.

L'apunt

Segons Joaquim Camps, escultor, en una resposta que va fer al bloc CRITICART, el 18 d'octubre de 2016, explicava: *El meu avi va coincidir amb Gaudí a casa d'en Berenguer el dia de la mort d'aquest. Encara recordo el meu avi explicant que aquell dia en Gaudí estava molt enfadat i cridava "M'han tallat el braç dret". Heus aquí la consideració en què Gaudí tenia en Berenguer.*

La imatge

Imatge de Josep Maria Camps i Arnau, l'11 de setembre de 1949, en l'acte d'inauguració de la font amb l'escultura de la "Ruth" a la plaça de la Virreina.

Església de Sant Joan de Gràcia

Imatge de l'altar major de l'església de Sant Joan de Gràcia, abans dels fets de juliol de 1936.
AUTOR DESCONEGUT/FONS ESGLÉSIA DE SANT JOAN

Davant de l'increment progressiu de la població de la vila de Gràcia i de les constants demandes dels seus habitants de disposar de més parròquies, ja que la primera i única era Santa Maria de Gràcia i Jesús des del 1835, el bisbe de Barcelona, doctor Pantaleó Montserrat i Navarro, endega el 1867 un procés per establir dues parròquies, que es constituïren l'any 1868, la de Josepets i la de Sant Joan.

Seguint instruccions del bisbe, el 20 de novembre de 1867, es decidí d'ubicar provisionalment la parròquia de Sant Joan de Gràcia a l'església del Convent de Monges Clarisses de la Divina Providència, situat al

carrer Ample -carrer de Verdi- amb el de Biada des de 1849.

Més concretament, l'església i el seu accés eren al carrer Ample. El primer rector fou mossèn Josep Ildefons Gatell, qui es va presentar al concurs d'opositors a parròquies, obert pel bisbe el 1868, en el qual hi havia les dues noves parròquies. Aquest nomenament va ser aprovat, com de costum, per la reina Isabel II, el 20 de juliol de 1868. Un mes després, el 20 d'agost de 1868, prenia possessió del seu càrrec i la parròquia quedà formalment constituïda. En dona fe l'obertura dels llibres parroquials de Defuncions i Matrimonis, així com

l'ordre de donar sepultura al primer difunt, del 21 d'agost de 1868.

La construcció del nou temple

Tan aviat quedà constituïda la parròquia, la Junta d'Obra començà a cercar un indret per construir-hi el nou temple. El lloc escollit va ser el tros de la finca de la Virreina que encara acollia el palau, propietat de l'Hospital de la Santa Creu. Arran de la bona predisposició de tots plegats, la parròquia de Sant Joan, programà, per al 4 de febrer de 1872, la col·locació de la primera pedra del nou temple, que se suspengué pocs dies abans.

Els mesos anaren passant fins a arribar al 30 de gener de 1878, quan es va signar l'escriptura de compravenda, entre l'administració de l'hospital i la Junta d'Obra de la parròquia. Poques setmanes després, el 22 d'abril de 1878, Dilluns de Pasqua, a les quatre de la tarda, se'n va posar la primera pedra, en un acte que començà amb una processó que va sortir de l'església de la Providència, fins a la finca de la Virreina, on es va celebrar la cerimònia de signatura dels documents, que es van introduir dins de la primera pedra, així com diferents diaris del dia i diverses monedes de curs legal.

Les obres del nou temple, dirigides per l'arquitecte Magí Rius, amb més o menys entrebancs i incompliments quant a l'enderrocament del palau, i altres més o menys ponderables, s'arribà al que consideraven l'església enllestida. Quan el rector i la Junta d'Obra en planejaven la inauguració, arribà una ordre del bisbe de la diòcesi, comminant-los a beneir-lo a les sis de matí, del 7 de setembre de 1884, per celebrar poc després, a les vuit, la primera missa; a les nou, l'ofici parroquial, i a les onze, la darrera missa. El temple va quedar obert al culte públic i a totes les altres funcions religioses i es va reservar per a un altre dia imprecís la inauguració triomfal.

La Setmana Tràgica

Arran de l'enviament de tropes a la Guerra de Melilla, sobretot de reservistes, esclatà a Barcelona i en els pobles industrials del seu entorn la denominada Setmana Tràgica, entre el 26 de juliol i el 2 d'agost de 1909. Aquests fets, prengueren importància cap al vespre

del 26 de juliol, a les acaballes de la vaga convocada per a aquell dia, quan, al barri del Poblenou, alguns vaguistes atacaren els tramvies. Els incidents acabaren amb dos morts i onze ferits i la declaració de l'estat de guerra a tota la província de Barcelona, per part del ministre de la Governació, Juan de la Cierva. L'endemà, 27 de juliol, el conflicte es va estendre a tota la ciutat, amb enfrontaments armats, l'aixecament de barricades i l'incendi d'edificis religiosos, uns avalots que continuaren també el dia 28. A partir del dia 29 les tropes arribades de València començaren a reprimir els revoltats.

El conflicte, que també va donar pas a un anticlericalisme forjat durant anys, que en aquest cas acabà amb l'incendi de l'església de Sant Joan de Gràcia. Segons testimonis, la tarda del 27 de juliol, un grup de revoltats entrà a l'església tot exigint que les campanes toquessin a sometent. Per evitar problemes, el rector hi va accedir i les campanes emeteren la crida sol·licitada. Malgrat haver accedit a aquesta demanda, abans de marxar anunciaren el seu retorn a la nit. Davant d'aquesta amenaça, el rector, acompanyat d'un grup de feligresos, restaren de vigília a l'església. Cap a la mitjanit, a tres quarts de dotze, mentre estaven a la porta del temple, se sentiren uns sorolls a la plaça, cosa que el va fer entrar-hi i tancar la porta. Al cap d'una estona, uns cops forts el van posar en guàrdia. Malauradament, la porta no resistí, i els intrusos, un grup d'entre trenta i quaranta persones armades, entraren a l'església. Malgrat l'intent d'evitar mals majors, els assaltant, amuntegaran cadires, bancs i mobiliari. Una vegada ruixats de petroli, els hi calaren foc, amb el resultat que hi quedaren destruïdes la nau central i les capelles dels laterals.

La Guerra Civil

Arran de l'aixecament militar del 19 de juliol a Barcelona i del seu posterior desballestament hores més tard, succeí el que des de feia temps es fraguava en els sectors més anticlericals de la societat, com ho definien els informes dels bombers sobre aquests fets: "els esdeveniments revolucionaris". Un esclat revolucionari més fort del que es va produir anys abans, el 1909, quan els revoltats cremaren algunes esglésies, convents i escoles religioses., ja que en aquesta ocasió les cremes van ser generalitzades i, a més a més,

s'encetà una persecució religiosa que va acabar amb la mort de molts religiosos.

Pel que fa a l'incendi que va destruir l'església de Sant Joan de Gràcia, a l'arxiu de bombers no hi consta cap sortida. Això segurament es deu al fet que l'edifici, com que estava aïllat, no generava perill per a les cases del costat, com va passar amb altres edificis religiosos. En aquest cas, els revoltats entraren a l'església i, apilant tot el mobiliari, acabaren calant-hi foc. El llibre de la història de la parròquia de Xavier Bastida defineix així aquests fets:

El daltabaix del juliol de 1936 hi posà la nota trista i dramàtica, aleshores que les turbes destructores iniciaren l'incendi a l'interior del temple. Pel rosetó central de damunt la porta d'entrada les flames sorgien aquella tarda trista, desfent en cendra l'orgue tan treballosament aconseguït pesseta a pesseta per la feligresia. Es destruïren els altars laterals, així com l'altar major presidit per la imatge de Sant Joan Baptista representat amb vesta de pèl de camell, amb força expressiva, sumament bíblic. Obra de l'escultor Josep Maria Camps Arnau. Pocs temples se salvaren de la fúria i del foc devastador.

Els misteris de la Mare de Déu de Gràcia

A començament dels anys seixanta del segle XX, el reverend Joaquim Masdexart, arxipreste de Gràcia, va demanar que s'organitzés una festa amb un to més espiritual. Arran d'aquesta petició, la Junta Municipal de Distrito va demanar preu, per fer una imatge de la Mare de Déu de Gràcia, a l'escultor Josep Maria Camps i Arnau. Com que aquest era molt elevat, el regidor Alfons Bernat, responsable també dels serveis funeraris de Barcelona, va destinar per a la talla alguns

taulons, dels que es feien servir per fer als taüts. Compactades les fustes en una sola peça, Camps Arnau, en va esculpir la imatge.

El matí del diumenge 30 de maig de 1965, a la Sala de Plens del Districte, es va beneir i entronitzar la nova imatge, de la patrona de Gràcia, cerimònia oficiada per l'arxipreste de Gràcia, Joaquim Masdexart. Uns mesos després, durant la celebració de la Festa Major, la "Verge de Gràcia" va fer un periple pels diferents carrers guarnits i en arribar a la plaça de la vila i poc abans de tornar a la seu del Districte, deixaren anar desenes de coloms en honor de la Mare de Déu de Gràcia.

Entrats a la dècada de 1990, un dels que fou regidor del Districte prengué la decisió de retirar la imatge de la Sala de Plens. Sense soroll, aquesta desaparegué de la vista dels visitants, una desaparició que es convertí en un misteri, perquè ningú donava explicacions d'on havien guardat la imatge.

El temps va anar passant, fins a arribar un dia en què un grup de graciencs va quedar-se sol a la sala i fent el tafaner, agafaren una escala que pararen a la sortida que enllaça amb l'escala del carrer de Mozart, al costat d'un tancat, de més de dos metres d'alçada, però sense sostre, en pujar a dalt de l'escala i mirar cap avall, el més decidit, va descobrir la imatge amb un drap de la pols sobre la seva mà.

Finalment, el districte Gràcia, va fer entrega d'aquesta imatge, de la patrona de la vila, a la parròquia de Sant Joan de Gràcia, on va estar un temps, en un dels extrems de l'altar major. Més tard es traslladà a dins del recinte del Santíssim, lloc on es pot veure en l'actualitat.

L'apunt

Un dels deures establerts el 30 de gener de 1878, en signar l'escriptura de compravenda, era que en el termini de dos anys l'edifici de palau estigués enderrocat, un punt que es va incomplir. Vençut el termini, encara quedava en peu gairebé mig edifici, mentre que els materials de l'enderroc estaven escampats arreu com indica una acta, del 29 de març de 1881:

... “la práctica inmediata de las indicadas obras sería sumamente costosa por la grandísima cantidad de materiales acopiados, procedentes del derribo del edificio Virreina y destinados á la construcción del templo de San Juan, que ocupan el sitio por donde debe precisamente atravesar la cañería aludida”

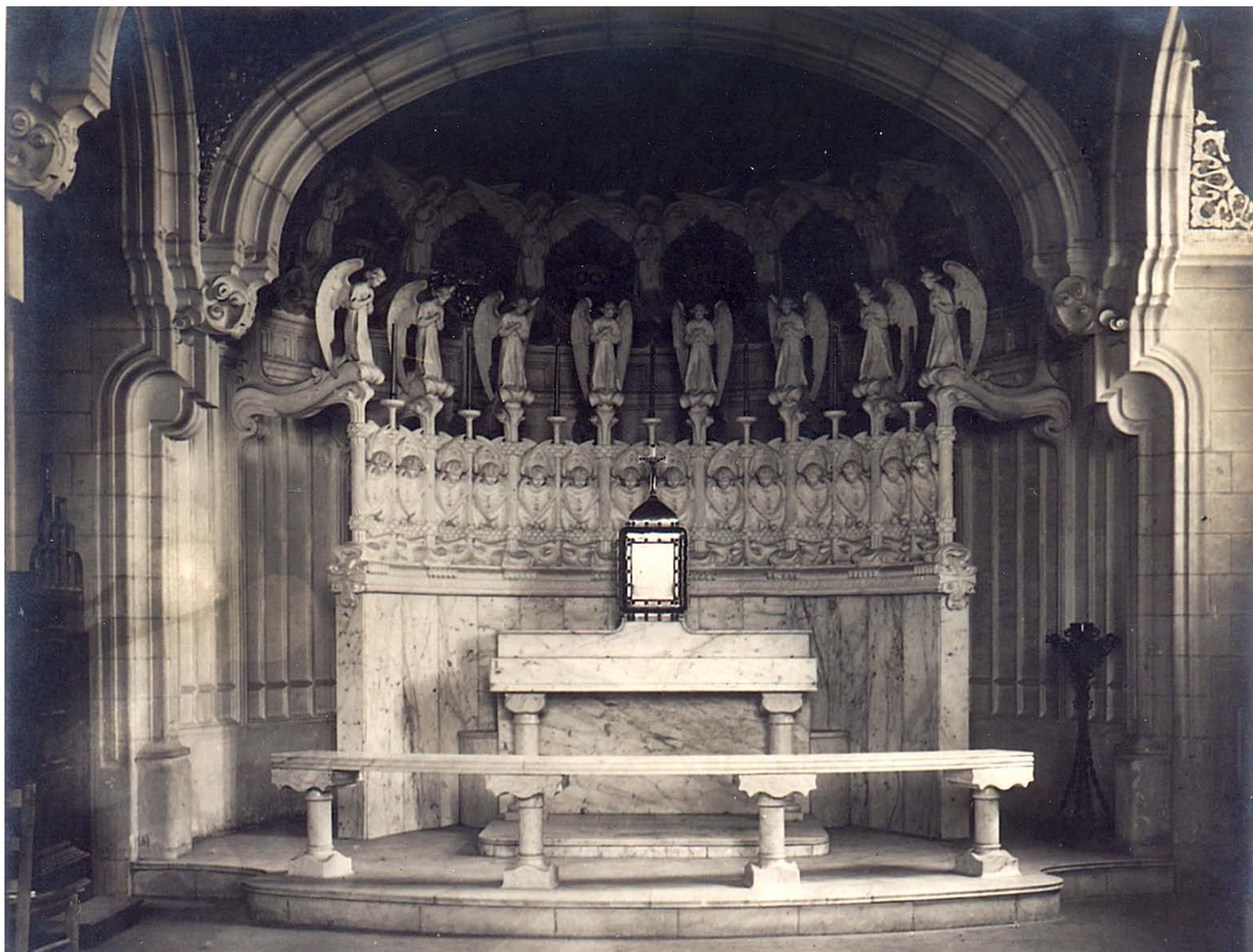
La imatge

Interior de l'església de Sant Joan de Gràcia, poc després de ser incendiada, el 27 de juliol de 1909, arran dels fets de la Setmana Tràgica.

La Capella del Santíssim

Desaparegut altar de la capella del Santíssim de l'església de Sant Joan, obra de Francesc Berenguer. AUTOR DECONEGUT/ MONTSERRAT ROCA GALLÉS

El 24 de març de 1903, mossèn Salvador Barone envià al Cardenal Casañas, bisbe de Barcelona, un escrit en què li demanava un canvi estructural de la capella del Santíssim, sol·licitant l'aprovació del plànol enviat i permís per fer les obres. No obstant això, abans de decidir, el bisbe, va demanar un informe a Gaietà Barraquer, que donà la seva aprovació al projecte, amb frases com aquesta: “*Lo hallo muy propio de una capilla del Santisimo, y por otro lado de mucho gusto y hermosura*”. Finalment, el bisbe disposà, el 3 d'abril de 1903, que es fes constar al plànol del projecte la seva aprovació.

Mesos després, el 20 de novembre de 1903, mossèn Barone s'adreçà de nou al bisbe, i li demanà que autoritzés una subscripció pública, per sufragar les despeses de l'obra, valorades en unes 20.000 pessetes; i, al mateix temps, que, del fons de la Junta d'Obra se'n pogués invertir la quantitat necessària per cobrir les despeses que pagaria per subscripció. Ambdues coses van ser acceptades el 9 de desembre.

També el mateix dia adreçà un altre escrit en què notificava la mort de dos membres de la Junta d'Obra i proposava com a substituïts Francisco Berenguer i Martin Casanovas. Al peu de l'escrit, hi fa constar, el 21 de novembre de 1903, que s'han expedit i comunicat els

nomenaments, un fet que situava Francesc Berenguer en un lloc òptim per tirar endavant la construcció de la capella del Santíssim.

Pel que fa a les obres de la capella, tot indica que aquestes començaren el 1909, poc abans dels fets de la Setmana Tràgica, i acabaren el 1911. El 1909, com ja s'ha comentat, l'església va ser assaltada i cremada pels revoltats. Afortunadament, la capella del Santíssim, situada darrere del presbiteri, no va patir cap estrall.

Segons explica mossèn Xavier Bastida en el seu llibre *La Parròquia de Sant Joan de Gràcia i el seu entorn* -no hi ha cap dubte que la capella del Santíssim és obra de Francesc Berenguer- qui va comptar amb l'escultor

Camps i Arnau -que va fer les escultures dels cors d'àngels, arrencats entorn del sagrari- i de l'artista italià Mario Maragliano, que realitzà els mosaics de les voltes i dels murs, dissenyats per Berenguer.

Durant la Guerra Civil, els revoltats tornaren a cremar l'església, però no la capella del Santíssim, que, si bé va patir desperfectes, aguantà l'embat de la guerra. Acabada aquesta, els treballs de restauració no van ser tot el curós que haurien d'haver estat, ja que no recuperaren l'esmentat cor d'àngels, i la capella va perdre una part de la seva singularitat.

Unes dècades després, arran del Concili Vaticà II i del canvi de litúrgies, es va adaptar l'altar i el sagrari a les noves necessitats.

L'apunt

Però la sorpresa saltà de la mà d'*El Periodico* del 28 de setembre de 2016, quan l'investigador Josep Maria Tarragona assegurava que la capella del Santíssim no era obra de Francesc Berenguer, sinó d'Antoni Gaudí, oferint tota una retòrica, sense aportar-ne cap prova. Han passat alguns anys i de moment encara no ha aparegut cap document que sustenti aquesta versió.

La imatge

Retrat de Francesc Berenguer i Mestres, arquitecte de fet, amic de Josep Maria Camps i Arnau, braç dret d'Antoni Gaudí, autor de la capella del Santíssim de l'església de Sant Joan de Gràcia.

La masoveria de la Virreina

El cos central de l'edifici, és l'antiga masoveria del palau de La Virreina, -avui una residència de monges tot el conjunt, 2005. JOSEP MARIA CONTEL/ARXIU JMC

De la finca de la Virreina, només en queda l'antiga masoveria, construïda el 1770, a la cantonada dels carrers de Sant Lluís i de Torrijos. De l'edifici actual, només el cos central, el que acull els balcons, que pertany a l'edificació primigènica del segle XVIII. Es tracta d'una construcció gairebé quadrada, de planta baixa, dos pisos i golfes. A dreta i esquerra, hi ha dos afegits posteriors irregulars, pel que fa a estructura de façana i de materials.

Durant anys, tot l'edifici formà part de l'escola religiosa de les Germanes Dominiques de la Presentació de

la Santíssima Verge, conegudes popularment com les monges franceses. Malauradament, la manca d'alumnes en va forçar el tancament l'any 1989, moment en el qual l'edifici del conjunt de l'antiga masoveria es convertí en una residència per a germanes grans i/o malaltes.

L'escola

El 1869, l'escriptora i poeta catalana, Josepa Massanès de González, impulsora del moviment catòlic social femení català lligat a la Renaixença, va fundar una escola a la masoveria de la Virreina – asil, per a noies dels tres als dotze anys, filles dels obrers pobres

de la vila. D'altra banda, les Filles de la Caritat tenien, des del 1858, un parvulari per a nens i nenes al carrer de Bretón de los Herreros, que el 1896 fou absorbit per les Dominiques de la Presentació de la Santíssima Verge i traslladat al carrer de Torrijos, 46. Finalment, el 1903 acabaren instal·lant-se a la masoveria de la Virreina.

L'escola va continuar funcionant fins a la Guerra Civil, quan, pels esdeveniments revolucionaris, les monges deixaren l'escola. Represa l'activitat, acabat el conflicte, continuaren la seva tasca educativa amb un parvulari per a nens i nenes petites i una escola per a nenes més grans. L'escola, que també oferia classes nocturnes, va acabar tancant el 1989.

L'apunt

Josepa Massanès de González va néixer l'any 1811 a Tarragona. En morir la seva mare, Antònia Dalmau, quan tenia cinc anys, quedà a càrrec del seu pare, Josep Massanès, coronel d'enginyers i adscrit al bàndol liberal, un fet que comportaria la seva condemna a mort, de la qual es va lliurar, cosa que comportà el seu desterrament.

En aquesta situació, Josepa es va criar a casa dels seus avis paternals, on va rebre una educació d'acord amb el seu estatus social. El 1834 publicà els seus primer poemes sota unes inicials al diari *El Vapor*. El 1935 ja publicava amb les seves inicials a revistes com *El Guardia Nacional* i *La Religión*. I el 1841 publicà el primer llibre de poemes, amb un pròleg en què parlava de la necessitat d'educació de les dones i el dret d'escriure.

Morí l'any 1887 a Vallcarca i va ser enterrada al cementiri del Poblenou. La seva biblioteca acabà en el museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú.

La imatge

Fotografia escolar de la dècada dels anys quaranta, d'una de les classes amb una monja, al jardí de l'escola.

Casa Joan Baptista Rubinat, carrer de l'Or 44

Façana de de la Casa Rubinat, obra de Francesc Berenguer, al carrer de l'Or, 44. JOSEP MARIA CONTEL/ARXIU JMC

Tot just davant de la plaça, al carrer de l'Or, 44, hi ha la Casa Rubinat, obra de Francesc Berenguer, arquitecte de fet, però sense titulació, raó per la qual aquest projecte apareix signat i datat l'any 1909, per Joan Rubio i Bellver. Es tracta d'un edifici de planta baixa i cinc pisos, destinat a habitatges de lloguer i que acollí també la desapareguda farmàcia Rubinat, encarregada per l'industrial Joan Baptista Rubinat, una petita joia arquitectònica del modernisme a Gràcia, del període comprès entre finals del segle XIX i principis del segle XX.

El seu atractiu principal, la façana, és simètrica, amb un grau de senzillesa important. Emmarcada pels baixos de l'edifici i el seu coronament, està formada per quatre files verticals de balcons iguals, per cinc d'horitzontals. Mentre que a l'espai vertical entre balcons, hi ha cinc esgrafiats iguals amb dibuixos florals barrejats amb altres elements més abstractes.

Per donar forma a la façana, Francesc Berenguer va combinar materials com la pedra, els maons, les rajoles per fer trencadís, el ferro forjat i l'esgrafiats, elements molt utilitzats en el modernisme. Cal destacar,

d'una banda, els seus balcons coronats amb una barana imaginativa, feta de ferro forjat, i els sota balcons coronats amb un espectacular trencadís i, per l'altra, coronament de l'edifici amb els seus merlets fets de maó i el penja corrioles, una obra molt interessant realitzada amb ferro forjat.

Francesc Berenguer i Mestres

Francesc Berenguer i Mestres va néixer a Reus el 21 de juliol de 1866. Uns anys més tard, el 1881, amb la seva família es traslladà a Barcelona, on va començar a estudiar arquitectura. Malauradament, el 1888, va abandonar els estudis i es va casar amb Adelaida Bellvehí Parés, amb la qual tingué set fills, fixant la seva residència al carrer de l'Encarnació.

El fet de no acabar els estudis d'arquitectura li va suposar no disposar del títol preceptiu per poder signar projectes arquitectònics, cosa que va solucionar amb amics i companys, que acabaren signant-li els projectes.

En el camp professional, decidí entrar a treballar en diversos tallers d'arquitectura fins a entrar en el de Gaudí, al qual ja coneixia de Reus, i que li va oferir feina per sempre. Malgrat això, el 1892, guanyà unes oposicions de l'Ajuntament de Gràcia, i entrà a fer feina com a ajudant de Miquel Pasqual i Tintorer, arquitecte municipal de la vila, feines que va poder compaginar.

Quant a la relació amb Antoni Gaudí, cal retrocedir en el temps fins quan Gaudí era nen, en què un dels professors que va tenir fou el pare de Berenguer. Arran d'això, a Reus, Gaudí i Berenguer encetaren una amistat que durà fins a la mort del segon. Anys més tard, el 1911, Gaudí va patir una malaltia de la qual se'n sortí i que enfortí la relació amb Berenguer. Segons s'explica a partir d'aquell moment, Gaudí, pràcticament cada dia dinava i sopava a casa dels Berenguer.

Amb tot això, Francesc Berenguer començà a patir problemes respiratoris. Finalment, amb quaranta-vuit anys, el 8 de febrer de 1914, moria arran d'un atac d'urèmia.

De tots els seus treballs com a arquitecte, cal ressenyar-ne:

- 1893, mercat de la Llibertat, millores ornamentals. Projecte signat per Miquel Pasqual i Tintorer.
- 1894 / 1909/1910, reforma de la façana de la casa parroquial / capella santíssima. - església i casa parroquial de Sant Joan de Gràcia.
- 1895-1902, santuari de Sant Josep de la Muntanya. Projecte signat per Miquel Pasqual i Tintorer.
- 1900-1905, Casa Burés, carrer d'Ausiàs March, 30-32 i carrer de Girona 12-18. Projecte signat per Miquel Pasqual i Tintorer.
- 1904-1906, Casa Josep Pardo / Casa-Museu Gaudí 1963, casa construïda al Park Güell, on va viure Antoni Gaudí 1906-1926. Projecte signat per Antoni Gaudí.
- 1904 / 1913, Centre Moral i Instructiu de Gràcia, façana / sala de teatre. Ros de Olano, 9. Projecte signat per Miquel Pasqual i Tintorer.
- 1905, Ajuntament de Gràcia, arranament de la façana, plaça de la Vila 2.
- 1906, Casa Francesc Cama Escurra, Gran de Gràcia 15. Projecte signat per Miquel Pasqual i Tintorer.
- 1909 Casa Joan Baptista Rubinat, carrer de l'Or 44. Projecte signat per Joan Rubió i Bellver.
- 1909 Casa Torrijos o Casa Madurell, carrer de Torrijos, 14.

L'apunt

Per la festivitat del Corpus de l'any 2021, els catifaires de Gràcia van fer, a la plaça de la Virreina, una catifa de flors en la qual reproduïen el dibuix floral de l'esgrafiats de la Casa Rubinat.

La imatge

Detall dels balcons amb formes arrodonides i la barana de ferro forjat, com del trencadís del sotabalcó, fet amb colors càlids i els esgrafiats amb motius florals, de la façana de la Casa Rubinat.

A tall de cloenda

Daguerreotip del Pla de Barcelona amb la vila de Gràcia en primer terme a la dreta del 1842. AUTOR DESCONEGUT/AMDG Fons CEG

Aportes de la Revolució Francesa 1789-1799, el Virrei Amat va comprar, construir, va casar-se i va morir, a la finca de la Virreina de Gràcia. Noble, de conviccions borbòniques i un dels fills petits de la nissaga, Amat més tard Castellvell, que va haver de guanyar-se les garrofes fent de militar, una sortida que finalment el portà al Virregnat del Perú i a disposar d'una fortuna important. Per tot això, alguns dels nobles que fugien de França arran de la revolució, s'hostatjaren al palau de Gràcia.

Una anècdota de les mil que va viure el casalot de Gràcia, és que el palau, la casa forta, va viure empeltada

dels esdeveniments del segle XIX i les seves vicissituds: guerres, epidèmies, revoltes, industrialització, i un canvi de rural a urbà en el seu entorn, que va viure la casa, la finca, els nous graciencs que a poc a poc s'anaven instal·lant a la vila.

La peça de la virreina de considerables dimensions es transformà en tres places i nombrosos carrers, molts d'ells allunyats dels eixos viaris de la Travessera i del carrer Gran i entre torrenteres que donaren vida a una nova Gràcia, com el carrer Ample -carrer de Verdi-, on al cap de poc temps d'urbanitzar-se, els nous veïns hi aportaren les seves arrels culturals, tant de festa popular, com de col·lectius associats, que donaren peu a

la creació de noves entitats, algunes de les quals han perdurat fins a l'actualitat.

Un creixement que també fomentà tota mena d'oficis i de petit comerç entre els nouvinguts. En aquest sentit, entre 1817 i 1897, un període de vuitanta anys, la vila

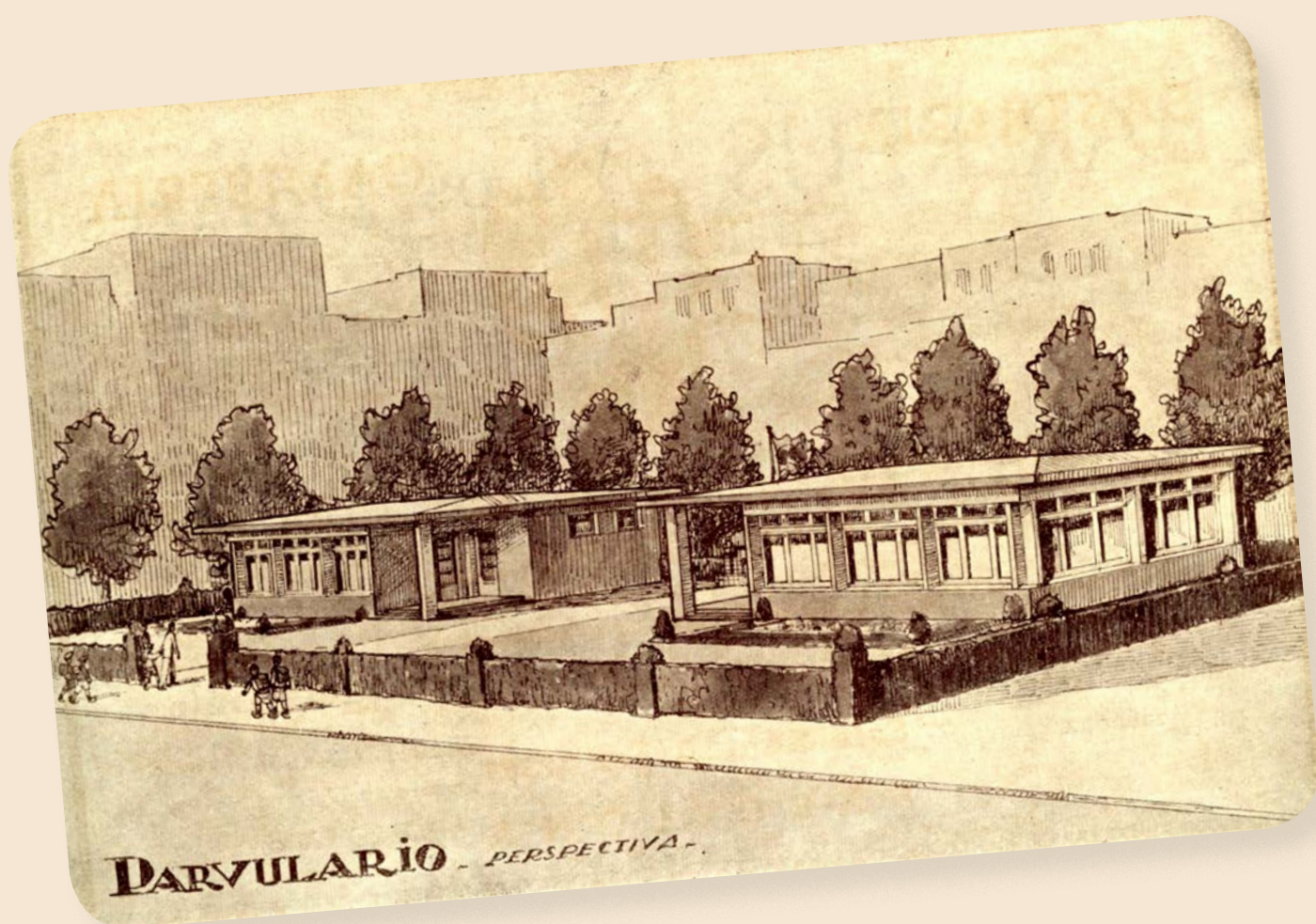
va créixer en seixanta mil persones, passant de no tenir cap parròquia a tenir-ne tres, una d'elles ubicada en els terrenys de la Virreina. Tot plegat, en prop de cent anys, passà de ser una zona d'esbarjo d'una família, a formar part d'un poble, que per si sola, podria ser la segona o tercera població de Catalunya, quant a habitants.

L'apunt

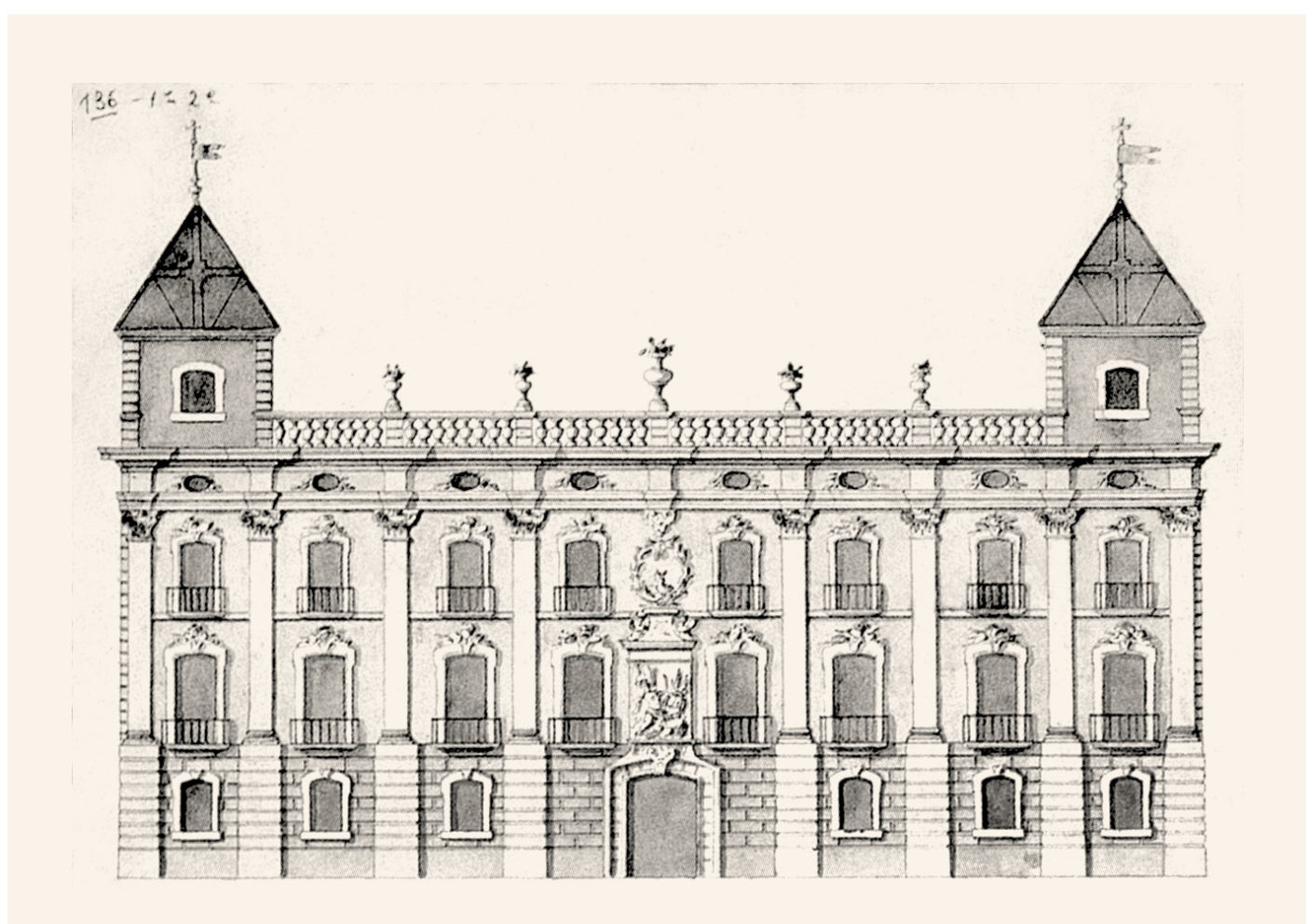
La Virreina ha estat una finca amb moltes cares, que han configurat la seva història, les seves relacions, les seves evolucions, les seves persones en un poliedre irregular, perquè, malgrat tot, cadascuna de les seves cares són o han estat, diferents, irregulars, però totes han contribuït a escriure el relat d'un territori.

La imatge

Projecte del parvulari construït l'any 1940, a la plaça de la Revolució, i inaugurat durant la Festa Major de Gràcia d'aquell any. Publicat amb una extensa ressenya en el programa oficial de la festa.

Itinerari - Visió polièdrica de l'antiga finca de La Virreina 1770-2020

01 - Introducció

Cruïlla dels carrers de Travessera de Gràcia i Torrijos

02 - Manuel d'Amat i de Junyent, *El Virrei Amat*

Llinda de finestra encastada a la paret de l'església de Sant Joan Baptista al carrer de l'Església número 1, davant de la porta de l'antiga fàbrica

02 - Maria Francesca Fiveller de Clasquerí i de Bru

Llinda de finestra encastada a la paret de l'església de Sant Joan Baptista al carrer de l'església davant de la porta de l'antiga fàbrica

03 - La Finca de la Virreina

Cruïlla del carrer de Verdi amb el de Providència

04 - La divisió d'un territori

Cruïlla del carrer de Verdi amb el d'Astúries

05 - Les campanes del palau

Plaça de la Virreina

05 - El palau, un edifici polivalent

Plaça de la Virreina

06 - Les places de Gràcia

Plaça de la Revolució de 1868

06 - La urbanització de Francesc Alsina 1843 -**Plaça de la Revolució**

Plaça de la Revolució de 1868

07 - La urbanització de Josep Rosell 1850 -**Plaça del Diamant**

Plaça del Diamant

08 - La urbanització de l'Hospital de la Santa Creu -**Plaça de la Virreina**

Plaça de la Virreina

09 - L'església de Sant Joan de Gràcia

Església de Sant Joan Baptista de Gràcia, a la plaça de la Virreina

09 - La Capella del Santíssim

Església de Sant Joan Baptista de Gràcia, a la plaça de la Virreina

10 - La masoveria de la Virreina

Edifici amb jardí de la cantonada dels carrers de Torrijos amb el de Sant Lluís

11 - Casa Joan Baptista Rubinat

Carrer de l'Or, 44

11 - A tall de cloenda

Carrer de l'Or, 44

Bibliografia

Equip de neteja de carrers al carrer de Torrijos, l'any 1934. AUTOR DESCONEGUT/AMDG Fons CEG

- BASTIDA i CANAL, Xavier. *La Parròquia de Sant Joan de Gràcia i el seu entorn*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 1992.
- CASTELLÀ i LÀZARO, Elsa. *Les Masies de Gràcia, Vestigis d'una ruralia històrica*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia, Col·lecció "La font de l'atzavara" núm. 9, 2006.
- CONTEL, Josep Maria. *De part de la Virreina a carrer de Verdi: l'evolució*. Barcelona: El teu comerç, Revista de la Federació d'Associacions de Comerciants, Industrials i Artesans de Gràcia núm. 43, desembre 2013/gener 2014.
- CONTEL, Josep Maria. *El virrei Amat*. Barcelona: Suplements de Barris -Gràcia- Ajuntament de Barcelona, novembre 2008.
- CONTEL, Josep Maria. "Tot recordant les fires de Nadal i Reis a Gràcia". *Tot Gràcia* núm. 20, hivern de 2020.
- CONTEL, Josep Maria i ROMA, Guillem. *Les campanes de la Virreina*. Barcelona: *L'Independent de Gràcia*, núm. 854, 16 de juliol de 2021.
- DIVERSOS AUTORS. *El Palau de la Virreina*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.

- LAFARGA, Joan. *Gràcia de rural a urbana, Història d'un territori*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia, Col·lecció La font de l'atzavara núm. 4, 2001.
- SEGURA, Carme. *El mercat de la Revolució*. Barcelona: Diari de la Festa Major - Verdi de dalt, núm. 15 agost de 1994.
- SEGURA, Carme. *La plaça de la Virreina*. Barcelona: Diari de la Festa Major - Verdi de dalt, núm. 14 agost de 1993.
- SEGURA, Carme i FARRÉ, Eduard. *Gràcia, a l'ombra dels seus rellotges, Testimonis d'un temps i d'una història*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia, Col·lecció La font de l'atzavara núm. 3, 1999.
- SEGURA, Carme, FARRÉ, Eduard i CAMPS, Esteve. *Les Places de Gràcia, Impressions de Josep Buch*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia, Col·lecció La font de l'atzavara núm. 5, 2001.
- SERRA RIERA, Enric. *Geometria i projecte del sòl als orígens de la Barcelona moderna La vila de Gràcia*. Barcelona: Edicions UPC, 1995.
- SERRA RIERA, Enric. *Geometria i projecte del sòl als orígens de la Barcelona moderna La vila de Gràcia*. (tesi doctoral). Barcelona: , UPC desembre de 1992.